

EL REPTE D'INCULTURAR LA FE EN LES MISSIONS *AD GENTES* DELS CAPUTXINS CATALANS (ss. XVII-XX)

Valentí SERRA DE MANRESA

Original rebut: 29/09/2010
Data d'acceptació: 7/02/2011

Adreça: Card. Vives i Tutó, 16
08034 BARCELONA
E-mail: frvalentiserra@terra.es

Resum

L'autor ofereix un estudi dels trets més fonamentals de la metodologia, reptes i dificultats de l'evangelització duta a terme pels missioners caputxins en terres d'ultramar, des del llunyà segle XVII fins a la renovació suscitada pel Concili Vaticà II, que l'article va situant geogràficament en una gran diversitat de territoris com ara la Guaiana, l'Amazònia i la Micronèsia, principalment. Al llarg d'aquest estudi es posa en relleu que no fou pas fàcil d'inculturar la fe cristiana en els territoris missionals, ni tampoc fou senzill de viure a ultramar la *forma vitae* pròpia dels framenors caputxins, articulada aquesta per un conjunt d'observances i tradicions pensades més per a ser viscudes a redós dels recintes conventuals, que no pas practicades en les selves tropicals, on la vida i acció pastoral dels missioners havia de desenvolupar-se en la complexitat d'uns paràmetres culturals i antropològics totalment diferents dels que habitualment configuraven la vida caputxina en els convents europeus.

Paraules clau: Inculturació de la fe, terres d'ultramar, missions, caputxins catalans, recintes conventuals, formació i metodologia dels missioners.

Abstract

The author presents a study of the most basic features of the methodology, challenges and difficulties of the overseas evangelization carried out by the Capuchin missionaries from the 17th century to the renewal brought about by the Second Vatican Council. The article traces its geographical spread in

lands as diverse as Guyana, the Amazon, and Micronesia, in particular. Throughout the study, attention is drawn to the fact that it was by no means easy to establish the Christian faith in the missionary fields, nor was it a simple matter to live out in an overseas setting the forma vitae of the Capuchin Friars Minor. This way of life was based on a series of observances and traditions that were conceived more for life within a convent than in the tropics where the lifestyle and the pastoral activity of the missionaries had to be adapted to suit the complexity of cultural and anthropological conditions that were totally different from the those that were the norm in the life of the Capuchin convents of Europe.

Keywords: *Inculturation of faith, missions, Catalan Capuchin friars, conventual enclosures, missionary training and methodology.*

INTRODUCCIÓ

Al llarg d'aquest estudi¹ reprenem una temàtica que ja vam abordar en tractar de la projecció missionera *ad gentes* dels framenors caputxins de Catalunya.² Volem oferir ací un repàs aprofundit dels trets més fonamentals de la metodologia, reptes i dificultats, de l'evangelització realitzada pels missioners caputxins en terres estrangeres des del llunyà segle XVII fins a la renovació suscitada pel Concili Vaticà II en la segona meitat del segle XX, sense entrar, però, en els mètodes i estils de predicació caputxina emprats durant les missions populars predicades a les comarques rurals de Catalunya; una temàtica que és objecte d'una investigació més extensa, en curs de redacció.

Els caputxins de Catalunya, des de l'any 1680 fins al 1989, han treballat pastoralment en nombroses missions *ad gentes* ubicades en una gran diversitat de territoris d'ultramar, especialment a Trinitat i a Guaiana³ (en la seva experiència missional més antiga), i sobretot en l'extensa i complexa missió colombiana del Caquetà-Putumayo-Amazones,⁴ la darrera missió gestionada pels caputxins catalans des de l'any 1904, i que delimitava, a través de Letícia, amb els territoris de la missió el caputxins italians d'Úmbria, a l'Al-

1. Els principals arxius i biblioteques són indicats amb aquestes sigles: *APCC* (Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya); *AGI* (Archivo General de Indias); *AGRoma* (Archivum Generale Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum); *ASRLet* (Archivo del Superior Regular de Letícia); *APFide* (Archivum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide); *BHC* (Biblioteca Hispano-Caputxina) i *BUB* (Biblioteca Universitària de Barcelona).
2. Vegeu Valentí SERRA DE MANRESA, *Tres segles de vida missionera: la projecció pastoral «ad gentes» dels framenors caputxins de Catalunya (1680-1989)*, Barcelona 2006, 565-639: «Els reptes de la inculturació de la fe catòlica.»
3. Vegeu Valentí SERRA DE MANRESA, «Principales fuentes documentales para el estudio de la Misión capuchina de Trinidad y Guayana», *Memoria Ecclesiae* 5 (1994) 299-305.
4. Vegeu Pacífic de VILANOVA, *Capuchinos catalanes en el Sur de Colombia*. Barcelona: Imp. Myria 1947.

to Solimoes;⁵ passant, també, per les agosarades experiències missioneres dels caputxins catalans en terres de Mesopotàmia,⁶ Amèrica Central,⁷ Filipines i Miroconèsia.⁸

1. LA FORMACIÓ ANTROPOLÒGICA I LINGÜÍSTICA DELS MISSIONERS

Les diverses generacions de framenors caputxins que, des del segle XVII, foren destinats a les missions *ad gentes* hi acudiren tots amb una bona dosi d'il·lusió evangelitzadora, però, malauradament, sense gaire preparació antropològica ni lingüística, tot i que la legislació eclesiàstica preveia l'erecció de col·legis per a la formació de missioners.⁹ Ho reconegueren alguns dels caputxins que hagueren de viatjar a les missions d'ultramar sense la preparació cultural adient; per exemple, l'any 1886, durant la primera sortida de missioners caputxins vers les Carolines i Palaos, mentre sojornaven temporalment a Manila, el superior regular dels missioners manifestà, quan encara els faltava arribar a la seva destinació situada a «diez o doce días de navegación, [que ells anaven] a evangelizar pueblos salvajes, ¿qué digo pueblos? No son pueblos, son seres humanos distribuidos en los montes a manera de fieras. Tenemos que hablarles y desconocemos por completo su lenguaje; vamos con vivos deseos de su salvación, y no sabemos cómo comunicarles nuestro ardiente celo».¹⁰ Per tal d'afrontar aquesta situació els missioners caputxins arribats a les Carolines hagueren d'estudiar, sense demora, els idiomes del país, principalment la llengua kanaka, la més co-

5. Sobre el desenvolupament d'aquesta missió a l'Amazònia brasilera, cf. Mario TOSTI, *La Chiesa sul fiume. La Missione dei Cappuccini dell'Umbria in Amazonia (1909-2009)*. Roma: Istituto Storico dei Cappuccini 2010.
6. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «Algunes notícies històriques de l'acció missional dels caputxins catalans a Mesopotàmia durant l'exclaustració (1841-1873)», *Analecta Sacra Tarraconensia* [= *ASTar*] 72 (1999) 279-297.
7. Vegeu Pacífic de VILANOVA, *Capuchinos catalanes en Centro América y México*. Barcelona: Imp. Myria 1947; Valentí SERRA DE MANRESA, «Capuchinos catalanes en tierras de América», *Estudios Franciscanos* [= *EstFr*] 103 (2002) 229-238; ID., «Caputxins catalans a la costa atlàntica nicaragüenca: el vicariat apostòlic de Bluefields (1913-1943)», *ASTar* 74 (2001) 497-520.
8. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «Joaquim M. de Llavaneres i les missions caputxines a les illes Filipines, Carolines i Guam (anys 1886-1915)», *ASTar* 80 (2007) 157-204.
9. BHC, *Statutum a Sacra Congregatione de Propaganda Fide recognitum pro Missionibus Ordini Minorum Capuccinorum commissis*, Romae 1887, 5-10: «De electione et praeparatione Missionariorum. Collegiis Missionum.»
10. Carta de Saturnino de Artajona a Joaquim M. de Llavaneres (Manila, 25 maig 1886); publicada dins *El Mensajero Seráfico* [= *MenSer*] IV (1886) 29-30.

munta, i a preparar-ne les primeres gramàtiques, puix que «el estudio de la lengua kanaka, como el de todas las de su clase, no puede sujetarse a reglas precisas porque se conserva en su estado primitivo y rudimentario»,¹¹ escriuí Agustín M. de Aríñez.¹² Poc després de l'aportació etnolingüística del P. Aríñez, quan les missions a Oceania començaven d'articular-se, els frares endegaren també la publicació de catecismes¹³ i devocionaris¹⁴ en llengua kanaka. Cal assenyalar que els missioners copsaren, amb gran sorpresa, com els indis carolins, sense conrear la terra,¹⁵ vivien folgadamente de la cacera i de la pesca i encara, complementàriament, es nodrien amb cocos.¹⁶

Sobre la formació etnolingüística que havien de rebre els nous missioners, essent superior regular de la missió colombiana del Caquetà el P. Plàcid de Calella, en la dècada dels anys trenta del passat segle XX, programà «un cursillo de Misionología práctica, que les sirva de preparació inmediata y que comprenda más o menos lo siguiente: Historia y Geografía de Colombia y en particular de la región del Vicariato, Teología pastoral-misional, Instrucciones para el régimen de indios».¹⁷ La formació dels missioners ha estat sempre prioritària en la història de l'evangelització *ad gentes*,¹⁸ puix

11. Cf. *MenSer* XI (1894) 157-158. Sobre el desenvolupament d'aquestes missions a Oceania, vegeu Valentí SERRA DE MANRESA, *El caputxí Joaquim M. de Llanereres. Semblança biogràfica i projecció internacional*, Sant Andreu de Llanereres 2011, 63-85: «La missió de Carolines i Palaos (anys 1186-1904).»
12. Cf. Agustín M. DE ARÍÑEZ, *Diccionario hispano-kanaka, o sea, modesta colección de las voces más usuales y conocidas de esta lengua de la Ascensión o Ponapé e islas inmediatas (Carolinas Orientales). Va precedido de algunas reglas gramaticales, para su mejor uso e inteligencia, terminando con una buena colección de las frases más comunes y que comprenden los puntos más interesantes, por un Padre Capuchino misionero de aquellas islas*. Tambobong: Imp. del Asilo de Huérfanos 1892.
13. Cf. Agustín M. DE ARÍÑEZ, *Catecismo de Doctrina Cristiana Hispano-Kanaka, seguido de un pequeño devocionario y una colección de cánticos religiosos en lengua castellana. Por un Misionero Capuchino, residente en Carolinas Orientales*, Manila: Imp. del Colegio de Sto. Tomás 1893.
14. Cf. Bernat de SARRIÀ DE TER, *Devocionario Kanaka. Te puk me pataki tuen tiak en choulang Katek kan me P. Bernardo de Sarriá, inting ier ong choulang men Ponapé kan*, Manila: Imp. del Colegio de Sto. Tomás 1897.
15. Cf. *Analecta OFM* Cap 2 (1886) 337-338: «Terrarum cultura omnino ignoratur ab indigenis, qui ex venatione et piscatione facilem vitam agunt.»
16. Cf. *Analecta OFM* Cap 3 (1887) 368-369: «*Cocus unciferus* (vulgo yapenses *Utup*). *Cocus* est quasi universalis indigenarum annona, inservit pro potu, cibo, oleo, chordis, vestimentis, praecipuis navicularum instrumentis.»
17. Cf. *Analecta OFM* Cap 50 (1934) 181-182.
18. Ja en el llunyà any 1627 el papa Urbà VIII, amb la butlla *Immortalis Dei Filius* (1 d'agost de 1627), erigí el Pontifici Ateneu de Propaganda Fide com a centre especialitzat en misionologia. L'any 1962, Joan XXIII convertí aquesta institució docent en la Potificia Universitat Urbaniana.

que en totes les èpoques, una de les principals preocupacions dels missioners ha estat la d'intentar comprendre l'ànima, o el món interior, dels indígenes (avui en diríem la psicologia), tal com ho exposà l'any 1918 el P. Froilán M. de Rionegro en la història que escriví sobre de les missions a la Guaiana:

El estudio y la observación del alma del indio podemos asegurar que fué la primera obra de nuestros misioneros; ellos calcularon el estado pasivo y activo de ella; vigilaron las causas que la impresionaban y penetraban; y continuamente se fijaron en el modo de secundar o rechazar las impresiones que recibían de los salvajes.¹⁹

En efecte, la majoria dels missioners caputxins es van esforçar per tractar els indígenes amb consideració, comprensió i esperit de servei; intentant de parlar-los en llur llengua pròpia, a desgrat de l'obligació, marcada des de la Corona, d'ensenyar-los el castellà.²⁰ Els missioners caputxins, força sovint, defensaren també els nadius de l'opressió dels colons.²¹

La documentació registra les enormes dificultats de consolidar l'evangelització en els territoris d'ultramar, sobretot a l'illa Trinitat, atesa la resistència dels indis napparima a assimilar els continguts de la fe cristiana. Aquests indis es revoltaven freqüentment en contra dels missioners, rebutjant la predicació, puix que els napparima no volien abandonar llurs costums tradicionals, especialment la poligàmia:

El motivo que tenía para no admitirlos [...] era porque él se hallaba casado con seis mujeres y que si los misioneros entraban a predicarles y a poblarlos no les permitirían tener sino una [...] y porque sus padres, abuelos y antepasados estaban en el infierno y él se quería ir allá con ellos.²²

19. Froilán M. de RIONEGRO, *Relaciones de las Misiones de los PP. Capuchinos en las antiguas Provincias Españolas, hoy República de Venezuela*, Sevilla 1918, 17-18.

20. El dia 31 de desembre de 1689 el rei Carles II trameté una Reial Cèdula al governador de Guaiana, tot indicant-li que: «Envío a mandar al Prefecto de las misiones de Capuchinos de esa isla cuide mucho que los religiosos de ellas enseñen a los indios la lengua española y obliguen a los muchachos a que hablen castellano»; aquest text fou publicat per Buenaventura de CARROCERA, *Misión de los Capuchinos en Guayana*, vol. I, Caracas 1979, 123.

21. «El misionero les predica en su propia lengua, los defiende de las extorsiones de los que pretenden explotarlos, los socorre en sus necesidades y cuando están enfermos los cuida y asiste», del Memorial que presentà l'any 1714 el Procurador de les Missions, P. Francisco de Santander, al rei Felip V. Aquest text fou editat per BALTASAR DE LODARES, *Los franciscanos capuchinos en Venezuela*, vol. II, Caracas 1930, 174-175.

22. Text citat per Baltasar de LODARES, *Los franciscanos capuchinos en Venezuela*, vol. II, Caracas 1930, 159.

La catequesi, com a mètode d'introducció a la fe, fou força ben preparada pels missioners caputxins que, sovint, procuraven de catequitzar amb la llengua pròpia dels nadius, tal com ho veurem en el següent apartat en parlar de la metodologia missionera.

2. LA METODOLOGIA DELS MISSIONERS CAPUTXINS

Els mètodes d'evangelització utilitzats pels missioners caputxins de Catalunya, principalment en les catequesis missioneres impartides en terres d'Amèrica eren, pràcticament, els mateixos emprats per la resta de missioners de tradició franciscana que treballaren pastoralment a les Índies. Aquesta metodologia la trobem acuradament descrita en l'obra titulada *Itinerarium catholicum*, redactada pel framenor Joan Fucher o Focher²³ († 1572). Aquest *Itinerarium* hem de considerar-lo com el primer manual de missiologia franciscana des d'on s'ensenyava la manera més adient per a disposar i preparar els indígenes a la recepció immediata del baptisme, car la tradició franciscana volia evitar un catecumenat excessivament llarg i, per això, es procurava concentrar en les reduccions els indis que calia evangelitzar.²⁴ A redós de les reduccions, i seguint amb la metodologia del pare Fucher, els missioners podien garantir als indis una bona instrucció catequètica, a més d'assegurar una administració dels sacraments força més profitosa.²⁵

En efecte, un dels mètodes d'evangelització més utilitzat pels missioners caputxins eren les anomenades excursions apostòliques que es programaven amb la finalitat de cercar nous grups d'indígenes i d'aplegar-los en les reduccions per tal d'instruir-los en la fe cristiana a través de la catequització. Per exemple, l'any 1680, un dels primers frares destinats a l'illa Trini-

23. Vegeu l'*Itinerarium Catholicum profiscentium ad infideles convertendos*, Frate Iohanne Focher Minorita auctore. Hispali [Sevilla]: Apud Alfonso Scribanum 1574. S'ha considerat aquesta obra com el primer tractat missiologia per a les terres d'Amèrica que empraren, principalment, els missioners de la família franciscana durant el període colonial.

24. Ja des dels orígens de la prefectura apostòlica del Caquetà, els missioners caputxins van maldar per situar els indis en les reduccions o poblacions estables. Així ho manifestà el P. Benigne de Canet de Mar en un informe de l'any 1918: «Hemos reducido a los indios»; *Las Misiones Católicas en Colombia. Labor de los Misioneros en el Caquetá y Putumayo, Magdalena y Arauca. Informes año 1918-1919*, Bogotá 1919, 82.

25. Vegeu Juan FOCHER, *Itinerario del Misionero en América*, Madrid 1960, Introd. f. LXVI: «Tal vez fuera el tema de las reducciones lo que sugirió al autor del *Itinerarium* la inserción final del capítulo dedicado a la administración de los sacramentos [...] una vez congregados los indios en pueblos, convenía esclarecer la manera de proporcionarles los medios de que para su salvación disponía la Iglesia.»

tat, el caputxí Nicolau d'Olot, escriví que «El día 26 de diciembre salimos para dicho efecto con el R. P. Prefecto a ver los indios que ocupan estas haldas [= faldas] de montes a fin de ver si los podíamos reducir a que viniesen a poblar».²⁶ Aquesta metodologia missional, aplicada després als veïns territoris de la Guaiana, no fou pas una empresa gaire fàcil, tal com fou posat en relleu l'any 1728 en un extens informe que elaborà el P. Benet de Mojà, prefecte de la missió:

Hemos bautizado más de cuatrocientos infieles, entre párvulos y adultos; los hemos reducido a costa de grandes sacrificios, entrando varias veces en los espesos bosques, tierra adentro, casi siempre solos los religiosos por falta de gente para formar escolta y a expensas de los escasísimos medios de la Misión.²⁷

Davant d'aquesta situació, els missioners catalans anaren entenent que, abans d'evangelitzar, calia primer formar humanament els pobladors de les selves i que, per a això, era necessari aplegar-los en les reduccions, altrament seria impossible poder reeixir en l'evangelització. A propòsit d'això, el P. Buenaventura de Carrocera referint-se a la missions caputxines de Venèçuela, escriví:

Los misioneros, lo mismo en Guayana que en Cumaná, Píritu, Llanos de Caracas, y Maracaibo, aleccionados por la experiencia, no se precipitaron en su acción evangelizadora y civilizadora; tenían pleno convencimiento de que su labor tenía que ser obra de muchos años y además llena de dificultades. Era preciso formar primero al hombre y luego hacerlo cristiano [...] fue preciso seguir un método organizado, que fué, ni más ni menos, el empleado en las restantes misiones, comenzando por la *reducción* del indio por medio de las *entradas* a los montes o ríos, donde aquel tenía su habitual morada. Dichas entradas sólo podían realizarse a base de cuantiosos medios económicos. Por otra parte aquella provincia de Guayana fue considerada siempre como sumamente pobre.²⁸

El P. Marià de Cervera ens ha deixat detallades descripcions d'aquestes excursions apostòliques, com ara aquella que l'any 1789 efectuà a la Guaia-

26. BHC, *Por la Venezuela Indígena de ayer y de hoy. Relatos de Misioneros Capuchinos en viaje por la Venezuela Indígena durante los siglos XVII, XVIII y XIX. Recopilación y notas del P. Fray Cesáreo de Armellada*, Caracas 1960, 90-91.

27. Informe de Benet de Mojà, prefecte de la missió, al comissari general d'Índies (Suay, 20 de maig 1728); editat per Baltasar de LODARES, *Los franciscanos capuchinos en Venezuela*, vol. II, Caracas 1930, 190-191.

28. Text editat per Buenaventura de CARROCERA, *Misión de los capuchinos en Guayana*, vol. II, Caracas 1979, 11-12.

na juntament amb el P. Feliu de Vic (i amb l'ajut, és clar, de la tropa militar!) seguint les conques dels rius Caroní, Icabaru, Parcupit i Casicapra, amb notícies sobre els intents de captura i posterior fuga d'indígenes que es negaren a ser conduïts a les reduccions:

Nos metimos en otro río llamado Parcupit, en que también hallamos los mismos trabajos por causa de los raudales. Después nos vino el escrúpulo de si el cimarrón²⁹ habría ido por tierra a dar el aviso, lo que yo tenía por imposible. Con todo, por lo que podía ser, mandamos por delante algunas cáscaras, y, en efecto, hallaron que ya la gente huía por el aviso del cimarrón, que, a la verdad, los indios para dar semejantes avisos son como unos duendes.³⁰

Els indígenes, òbviament, es resistien a la sedentarització i fugien de bell nou a la selva, car la vida en les reduccions era excessivament organitzada i ritmada, i això aclaparava els indis. Per aquesta raó, molts dels establiments missionals de la Guaiana van tenir una durada atzarosa i efímera:

Muchos de los pueblos fundados la primera vez, van a tener que ser refundados o trasladados a sitios más protegidos, y luego completados con otros grupos o con los que fueron traídos de nuevo tras fugarse: la llamada de la selva, de una libertad sin trabas impuestas desde arriba, era permanente [...]. Al someterse a la reducción misional, el modo de trabajo de los indios va a experimentar un cambio fundamental: de recolectores, cazadores y pescadores con una agricultura incipiente, van a volverse sedentarios, dedicados al cultivo de la tierra y a la cría de ganado, o sea lo característico de la revolución neolítica y urbana, pero vivido en el lapso de una generación, atraídos por la curiosidad hacia tantas novedades tecnológicas de que eran portadores los capuchinos, los aborígenes van a superar con relativa facilidad la posición tradicionalista, asimilando velozmente su nuevo género de vida.³¹

Els indis, força vegades, també manifestaren llur ressentiment envers els missioners. Per exemple, pel desembre de 1699 els napparima van assassinar tres missioners a l'illa Trinitat. Els cossos dels sacerdots caputxins Marc de Vic i Esteve de Sant Feliu van ser enterrats en els fonaments de l'església

29. Nom amb què es qualifica al bestiar que ha fugit del ramat i que fa vida lliure. Per extensió s'aplicava als indis fugits de les reduccions i, també, als esclaus escàpols que s'endinsaven a la selva per tal de recuperar la vida de llibertat.

30. Text editat per Cesáreo de ARMELLADA, *Por la Venezuela Indígena*, 157-158.

31. Giuseppe ZANOTTO, *El régimen de misión de los capuchinos catalanes en la Guayana venezolana (1682-1817)*, Valera 1993, 77-83.

que anaven edificant a la missió de l'illa Trinitat; i el del religiós llec Raimon de Figuerola van sepultar-lo, molt despectivament i amb escarni, dins una cort de porcs! En aquella mateixa circumstància, els indis revoltats de l'illa, profanaren diverses imatges destinades al culte catòlic,³² i així mostren que es volien mantenir en llur idolatria:

Los arrastraron y enterraron en los hoyos que estaban abiertos para fundar una yglesia, y que hizieron pedazos los cálizes, crismas y custodia, repartiéndolo entre ellos con los demás ornamentos y corporales que hazían paños para tapar sus vergüenzas. Y que sacaron los ojos a las Ymágenes y hizieron pedazos el ara consagrada.³³

A propòsit d'aquest refús a la fe cristiana, al cap de quasi cent anys d'experiència missionera a la Guaiana el P. Tomàs d'Olot, des de l'establiment missional de Panapana, l'any 1809, aquest missioner es planyia del fracàs de l'evangelització promoguda pels caputxins en aquells territoris:

Veinte y seis años hace que miro veo y palpo el ningún aumento que en servicio de Dios y del Rey tiene la Misión de mis hermanos los reverendos padres capuchinos catalanes en esta provincia de Guayana. Misión tan antigua que a esta fecha cuenta ya cerca de noventa y quatro años, y sus yndios (que por esta razón, y ser ya terceros o quartos nietos de los de la primera reducción, merecían y eran acrehedores al nombre de Christianos viejos) se conservan hoy tan torpes e incivilizados, como los observé quando yo vine de España.³⁴

Durant els anys de l'exclaustració hispana de la vida religiosa, quan un bon nombre de caputxins catalans es dedicaren, a guisa de missioners, a l'evangelització dels indis lacandons de l'Amèrica Central, encara seguiren amb la metodologia missionera tradicional i, per això, intentaren la pene-

32. AGI, *Testimonio de la causa criminal que contra los Yndios de la Arena siguieron los Alcaldes Gobernadores de la Isla de la Trinidad*, f. 38: «Una Ymagen de Nuestra Señora quebrada la nariz, sin corona, ni otros adornos con que la havia visto en otras ocasiones, y otra Ymagen del glorioso San Francisco sacado un ojo y muchas otras Ymágenes regadas por el suelo y la Santa Ara consagrada echa pedazos y tirada a la puerta de la yglesia, y el cuerpo de fray Raimundo lo hallaron detrás de un corral de marranos enterrado, y que tenía las barbas sobre la tierra, y los otros cuerpos en los hoios de una yglesia que staban fabricando.»

33. AGI, *Testimonio de la causa criminal que contra los Yndios de la Arena*, f. 31.

34. Memorial presentat per Tomàs d'Olot al rei Ferran VII (Panapana, 30 octubre 1809); AGI, *Audiencia de Caracas*, Leg. 954. Aquest text fou publicat dins, *Documentos para la Historia de la Iglesia Colonial en Venezuela*, Vol. II, Caracas 1965, 353-362.

tració en els llogarets lacandons servint-se de petits obsequis,³⁵ a través dels quals incentivaven la curiositat d'aquests grups d'indígenes de marcada tradició idolàtrica. El P. Llorenç M. de Mataró descriu així els lacandons:

Los lacandones son idólatras [...] en sus oratorios tienen sus ídolos [que] ellos mismos los fabrican de barro, todos tienen la misma figura, su forma es un jarro con una cara con la boca abierta, les ponen luces, les queman copal o incienso, piden su protección y confían en su favor. Cada quince días celebran su fiesta bebiendo el beché que los embriaga y tocan su música. No tienen sacerdote[s].³⁶

Semblantment, en la missió caputxina del Caquetà també s'emprà la més tradicional metodologia evangelitzadora, pròpia de les reduccions, tal com ho explicà el P. Plàcid de Calella, futur vicari apostòlic del Caquetà, en un extens informe de l'any 1925 que fou tramès a la cúria generalícia dels caputxins:

Para catequizar a los indígenas, fue su primer empeño reunir a los dispersos indios en lugares determinados formando con ellos pueblos y caseríos para facilitar la labor apostólica. Conviene recordar que a los indios de las selvas les repugna ordinariamente vivir en pueblos, acostumbrados como están a la absoluta independencia de los bosques.³⁷

Ultra aquestes dificultats per assolir la concentració dels indis en reduccions i en nuclis socials, els missioners caputxins solien manifestar que la idolatria,³⁸ les dificultats idiomàtiques³⁹ i assolir una correcta i entenedora

35. «En todos los lugares nos recibían muy bien, les regalamos sal, agujas, anzuelos, azúcar cascabeles, espejitos, pitos y otras cositas ya prevenidas para ellos.» Carta de Llorenç M. de Mataró a Francisco de Paula García Peláez (La Antigua, 5 juliol 1863); AAGuat, caps 11, lligall 145, f. 27.

36. AAGuat, *Ibíd.*, f. 27.

37. Cf. *Analecta OFM Cap* 41 (1925) 303-304: «Reducciones de indios.»

38. Les pràctiques idolàtriques era un dels pecats reservats que, tanmateix, els missioners caputxins tenien facultat per absoldre. Per exemple, vegeu, les llicències ministerials concedides pel bisbe Tomás-Miguel Pineda y Saldana (San Salvador, 20 octubre 1871) al P. Manuel de Montbui, on s'esmenta la relació dels casos reservats: «El abuso de la Divina Eucaristía. Santo Óleo, de las aras u otras cosas Sagradas para encantos, hechizos y otras supersticiones»; APCC, *Missions*, lligall B-4-13, s.f.

39. Per exemple, l'any 1921 el P. Remigi de Papiol manifestà que al conjunt de dificultats per a poder viure com a caputxí en territori americà, calia afegir-hi «la natural preocupació de qui ha de ser rector; y no entén la llengua dels seus feligresos, y altres coses que per brevetat omiteixo [...] Ja veig que si això continua així aniré a parar a un manicomi o a un hospital». Carta de Remigi de Papiol a Dionís de Llorenç (Colón, 28 juny 1921); APCC, *Missions* (Amèrica Central) VII, s.f.

expressió dels conceptes de la fe, eren els més grans obstacles per a reeixir en l'evangelització. S'ha de remarcar que la idolatria era força arrelada entre els indígenes d'arreu dels territoris *ad gentes*, i aquesta realitat feia molt difícil la penetració i assimilació correcta dels continguts de la fe cristiana, així com també la comprensió de la litúrgia i de les principals devocions catòliques. Només, i a guisa d'exemple, volem presentar aquest cas que aportà el P. Jacint M. de Quito que, en les seves memòries, posà en relleu la forta tradició idolàtrica dels amerindis:

Terminada la ceremonia, convoqué al Cabildo y al pueblo para que concurrieran a la casa del misionero, en donde, con palabras suaves y suplicantes, les dije que expusieran sus razones para no aceptar la nueva imagen. También ellos de un modo familiar me contestaron de la siguiente manera: «¿Ve, taita Padre? ¿Cómo vas a quitar a nuestro San Andrés cuando él ya sabe nuestra lengua y nuestras costumbres, en tanto que este muchacho —la imagen nueva— recién acaba de llegar y no entiende nada? Nosotros cuando estamos de viaje o enfermamos, le encendemos una velita, y él nos oye lo que le pedimos; mientras que este joven ni sabrá para qué es la velita». Sólo pude conseguir dieran permiso al santo para quedarse en la iglesia, cual si fuera un intruso o un huésped desconocido. Así las cosas, me fuí para Sibundoy, en donde se encontraba el Rvmo. Prefecto Apostólico, y lo puse al tanto de lo ocurrido: Hoy, más que nunca —me contestó— estoy convencido de que estos indios son verdaderos idólatras.⁴⁰

L'arrelament i la força d'aquesta idolatria es manifestà, amb gran contundència quan, per disposició del P. Fidel de Montclar, aquest ordenà de substituir, si us plau per força, l'antiga imatge de l'apòstol sant Andreu. Davant d'aquesta disposició del prefecte apostòlic, un grup d'indígenes, principalment les dones que «engarzadas las manos las unas con otras, formaron en la puerta un muro infranqueable; [y] los hombres, con los brazos levantados y bien adheridos a las primeras, reforzaban la muralla, y toda aquella muralla, y toda aquella masa repetía con voz formidable y grito aterrador: *Ima manda! Ima manda!* (“¡De ningún modo, de ningún modo!”).»⁴¹

Algunes d'aquestes dificultats que limitaven la penetració de la fe cristiana en els territoris de l'Amazònia, es repetiren també, i de faisó força

40. Jacint M. de QUITO, *Miscelánea de mis treinta y cinco años de misionero del Caquetá y Putumayo*, Bogotá 1938, 41-44: «Se rechaza a un santo por no entender la lengua de los indios.» D'aquest episodi també en féu esment el P. Pacífic de VILANOVA, *Capuchinos catalanes en el Sur de Colombia*. Vol. I, Barcelona 1947, 157-158.

41. Jacint M. de QUITO, *Miscelánea*, 43-44.

semblant, en els territoris insulars de la Micronèsia on, per exemple, pel juny de 1892, el caputxí Antoni de València escriví que «cuando les explicamos las verdades de nuestra Santa Religión, Unidad de Dios, creación del hombre, vida de Jesús sobre la tierra, su Pasión, infierno de los malos, etc., etc., ponen mucha atención, se admiran y hacen algunas observaciones y preguntas, quedándose conformes con nuestra doctrina, pero aplazando su cambio de costumbres para más adelante.»⁴²

En efecte, quan el caputxí Fidel de Montclar el dia 20 de febrer de 1906 féu la seva entrada oficial a la vall de Sibundoy com a prefecte apostòlic, ben aviat s'adonà de la conveniència de coordinar el treball de tots els missioners en un equip ben cohesionat que compartís un mateix projecte pastoral i civilitzador. Fidel de Montclar, de bell antuvi, considerà prioritari l'ensenyament de la llengua castellana als indígenes car era massa difícil per als missioners dominar llengües tan diverses, minoritàries i complexes.⁴³ Per això, en els informes oficials tramesos a Roma, s'insistia en les peculiars dificultats idiomàtiques de l'Amazònia:

La lengua oficial es la de la República, o sea la castellana. Hay no obstante entre las tribus de indios multitud de lenguas primitivas completamente distintas unas de otras.⁴⁴ Son las principales: inga, coche, siona, cofán, huitoto, andoque y bora. Estas lenguas tienden a desaparecer. Entre los mismos indios de distintas tribus no se entienden sino es mediante la lengua castellana, que viene a ser para ellos como una especie de lengua internacional.⁴⁵

De fet, la manca de comunicació terrestre i els reptes idiomàtics motivaren que no s'hagués mantingut cap rastre ni pervivència de l'evangelització anterior feta a l'Amazònia amb la metodologia tradicional de les excursions apostòliques, que havien estat realitzades pels antics missioners

42. Cf. *MenSer* XI (1894) 50-51: «Memoria de las Islas Palaos.»

43. «La tarea de los maestros y maestras de escuela en estos lugares es durísima; pues entre otras dificultades, que sería largo de referir, antes de enseñar a los niños o niñas a rezar, leer o escribir, hay que enseñarles primero a *hablar*... a hablar castellano [...] Con los alumnos no puede entenderse el maestro sino por medio de intérpretes»; AGRoma, carta de Bonaventura de Pupiales a la cúria general (Pasto, 20 febrer 1907), publicada en *Analecta OFM* Cap 23 (1907) 269-270.

44. Aquesta gran varietat de llengües ja havia estat observada per alguns exploradors i estudiosos a les primeries del segle xx. A tall d'exemple, vegeu en el *Memorandum de viaje por Joaquín Rocha (Regiones Amazónicas)*, Bogotá 1905, 193-206: «Apéndice sobre los idiomas del Caquetá», d'enorme interès filològic.

45. Vegeu les respostes al «Cuestionario mandado por la Sagrada Congregación de Propaganda Fide» (Sibundoy, 23 abril 1921); AGRoma, H.28 *Caquetá*, Sect. II, s.f.

dominics, franciscans i jesuïtes a poblacions com ara Sibundoy, Mocoa i Sucumbios, tal com ho manifestà el prefecte apostòlic, Fidel de Montclar, en un llarg informe tramès l'any 1916 al ministre general:

El indio es sumamente voluble e inconstante, y si el Misionero tenía que ausentarse por algún tiempo volverían a su salvajismo. Se necesitaba, pues, dar estabilidad a la obra de la Misión. Con este fin emprendimos atrevidísimas obras materiales, como la apertura de caminos, construcción de puentes, creación de colonias y fundación de pueblos. Para abrir caminos tuvimos que hacernos ingenieros y dirigir personalmente centenares de trabajadores; y para establecer colonias nos vimos en la necesidad de hacer largas excursiones por los centros civilizados de la República para conseguir individuos que se estableciesen en estas selvas y con su ejemplo y costumbres cristianas enseñasen a los indios prácticamente la religión y la vida social.⁴⁶

Els primers missioners caputxins enviats al Caquetà, tanmateix, no abandonaren pas la vella metodologia de les excursions apostòliques que comportaven una evangelització itinerant. Aquest tipus d'evangelització es va mantenir fins la dècada dels anys trenta del segle vintè;⁴⁷ per exemple, es practicà durant el mes de novembre de 1905, quan els caputxins Jacint de Quito i Santiago de Túquerres, procedents de l'estació missional de la Chorrea, es feren presents a l'Araracuara i visitaren la tribu dels andoke i altres tribus de la zona alta del Caquetà, abans de retornar a l'establiment missioner de Tres Esquinas. No gaire temps després d'aquesta excursió apostòlica, la companyia peruana de Julio César Arana, moguda per un afany d'enriquiment sense escrúpols, esclavitzà els indis andoke, que col·locà a l'estació cauxera de Matanzas.⁴⁸ Semblantment, uns anys abans, durant l'any 1900, al llarg de deu mesos, els caputxins Basili de Pupiales i Conrad de Solsona, de faisó semblant, navegaren pels rius Putumayo i Caraparanà a la recerca de poblats indígenes. Aquesta ruta fluvial la repetiren de bell nou, pel juliol de 1905, els caputxins Jacint de Quito i Santiago de Túquerres, que s'afegiren a una expedició militar comandada pel general Pablo J. Monroy. Un any després, la companyia cauxera peruana de la Casa Arana continuà amb les atrocitats i l'esclavatge que infligia als indígenes de la zona que obli-

46. Carta de Fidel de Montclar a Venanci de Lisle (Sibundoy, 23 maig 1916); AGRoma, H.28 *Caquetá*, Sect. III, *Epistolae*, s.f.

47. Per exemple, l'any 1935 fra Julià de Bolbait participà encara en una excursió apostòlica per les conques del riu Yarí; vegeu *Catalunya Missionera* XIII 144 (1935) 5-7.

48. Antoni JOVER, *Datos para la historia de la Prefectura Apostólica de Leticia*, Leticia 1985, 3-4: «La estación misional de Araracuara.»

garen els indis, amb violències de tota mena, a extreure el màxim de cautxú.⁴⁹ L'exigència dels cautxers era tan desproporcionada que superava les forces i les capacitats de treball de l'indi. D'aquesta crueltat en deixà una corprenedora testimoniança el futur vicari apostòlic del Caquetà, Gaspar Monconill de Pinell,⁵⁰ ran d'un viatge efectuat l'any 1918 a les conques dels rius Igaraparanà i Caraparanà. També el P. Miguel de Huarte, caputxí navarrès que, des del 1944, col·laborà pastoralment en la missió dels caputxins catalans, recopilà en les seves memòries algunes testimoniances orals sobre les atrocitats infligides pels caporals de la Casa Arana als indígenes de l'Amazònia:

Imposible describir las torturas a las que fueron sometidos los pobres indios y algunos colonos que cayeron bajo las garras de los explotadores del caucho. A Mons. Gaspar y a algunos de los antiguos misioneros que aún quedaban cuando yo llegué a la Misión, oí contar hechos y detalles que ellos, a su vez, habían oído de labios de las víctimas o de los familiares de las mismas [...]. En ocasiones los envolvían en [sacos] costales empapados de gasolina y les prendían fuego. No eran raras las decapitaciones, la horca, los estrangulamientos, las violaciones. Bastaba a veces que un niño llorara de noche para que el capataz lo decapitara y lo arrojara al río. Muchos murieron de hambre en inmundos calabozos.⁵¹

L'extracció del cautxú havia motivat a les selves amazòniques la presència dels anomenats *comerciantes* o *caucheros*, autèntics negrers que feren tot el possible per a interferir i evitar la presència missionera a la zona, tal com ja ho relataren els caputxins Basili de Pupiales i Conrad de Solsona al custodi de la missió, Alfons M. d'Àger, després d'una complexa i molt agosarada excursió apostòlica realitzada l'any 1900 a les conques dels rius Caquetà i Putumayo entre els indis witoto:

49. Cf. Gaspar de PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 196-199: «Biografía de Arana e historia de sus empresas en el Putumayo, Amazonas y sus afluentes»; *ibíd.*, 225-227: «Riquezas fabulosas que la Casa Arana sacó del Putumayo. Gran explotación de los indígenas»; Antoni JOVER, *Datos para la historia*, 5-6: «La parroquia de San Rafael [...] La Casa Arana extrajo de esta región más de 200 toneladas [de caucho] con el trabajo de 6.590 indígenas.»
50. Gaspar de PINELL, *Un viaje por el Putumayo y el Amazonas. Ensayo de navegación*, Bogotá 1924, 40-41: «Sucedía muchas veces que por el deseo inmoderado de lucro, se exigiera a los pobres indios tareas superiores a sus fuerzas, dando esto ocasión a crueldades y malos tratos por no cumplir lo que les era materialmente imposible.»
51. Miguel de HUARTE, *Recuerdos de mi vida misionera (1943-1976). Primera época: Vicariato Apostólico del Caquetá (1943-1952)*, Pamplona 1979, 66-68: «La Casa Arana.»

Otro peligro fué de parte de los comerciantes, quienes se habían prometido que allá no penetraría ningún sacerdote que pudiera descubrir sus iniquidades [...] viéndose sorprendidos se juntaron en conciliábulo algunos, y en él resolvieron todos dar o pagar unas cuantas arrobas de caucho al dueño de la lancha que en estos días vino del Brasil para llevarnos hasta al Amazonas, y en aquellas desiertas montañas nos votaran y dejaran para que pereciéramos de hambre y de necesidad [...] para que no divulgáramos los enormes crímenes e injusticias que cometen contra aquellos pobres infieles.⁵²

Fins que no s'inicià d'una manera sistemàtica l'explotació comercial del cautxú, els indis de l'Amazònia havien viscut a la selva en total llibertat dedicats a la cacera, a pescar i a collir la fruita tropical que, tan generosament, els abastava la selva sense necessitat de conrear-la. Tanmateix, amb l'ocupació de la selva per part dels cautxers, la situació dels indígenes amazònics es capgirà radicalment.⁵³ Aquestes selves, extraordinàriament productores de cautxú⁵⁴ en les diverses varietats: negre, groc i vermell,⁵⁵ ja des del primer moment de començar la seva singladura la nova prefectura apostòlica del Caquetà, erigida per la Santa Seu el 20 de desembre de 1904, el P. Fidel de Montclar, primer prefecte apostòlic, secundant les directrius de Propaganda Fide, proposà als missioners caputxins que, a més de la més amunt esmentada metodologia de les excursions apostòliques,⁵⁶ s'apliques-

52. Basili de PUPIALES, *Relación de mi excursión a los ríos Caquetá, Putumayo y territorio de infieles llamados Güütotos, hecha al M. R. P. Alfonso de Áger, Custodio Provincial*, Pasto 1901, f. 89.

53. Cf. Fidel de MONTCLAR, *Misiones Católicas en el Caquetá y Putumayo dirigidas por RR.PP. Capuchinos*, Bogotá 1911, 9-10: «Antes que la explotación del caucho hubiese despertado la codicia de los comerciantes, los indios eran los únicos moradores de las selvas, y gozaban de una libertad ilimitada, cual la disfrutaban las fieras que recorren aquellos parajes; pero los caucheros interrumpieron el sueño de aquel mundo salvaje y cesó la monotonía de aquella naturaleza dormida [...] Los particulares, poseídos de una fiebre extraordinaria de lucro, olvidaron todo sentimiento de humanidad y penetraron armados aquellas selvas, apoderándose a viva fuerza de los indios y obligándolos a trabajos durísimos, a los que no están acostumbrados. La más ominosa esclavitud sentó sus reales en el mundo amazónico.»

54. El P. Basili de Pupiales l'any 1901 escriví, dolgut, i alhora amb fina ironia que: «Todos los comerciantes que viven con estos indios saben lo suficiente [de su lengua nativa] para traficar con ellos. Sólo les hablan del ídolo caucho»; Basili de PUPIALES, *Relación de mi excursión...* f. 44.

55. BHC, *Mirador Amazónico* 5 (1959) 28-29: «Principales variedades de gomas en nuestras regiones. Hevea Cutanea (Caucho amarillo). Hevea Guianensis (Caucho rojo). Hevea Brasiliensis (Caucho legítimo), que en el Perú llaman jebe y en Brasil siringa»

56. Per exemple, el P. Basili de Pupiales començà així la relació de l'excursió apostòlica que realitzà acompanyat de fra Conrad de Solsona: «Voy a describir las peripecias, los trabajos, todo cuanto hemos visto y observado en este largo y penoso viaje de diez meses, para

sin nous mètodes d'evangelització de més eficiència. Aquests nous mètodes consistien en articular l'evangelització, la colonització dels territoris i l'educació dels indígenes a través de les escoles públiques i dels internats indígenes; d'aquesta manera es preveia que es podrien incorporar els indis, d'una manera progressiva, a la civilització comuna de Colòmbia sense modificar-ne excessivament llur estructura indígena pròpia, tal com demanava la legislació civil,⁵⁷ i tal com s'ensenyava als futurs missioners caputxins a través de la missionologia.⁵⁸ Amb tot, una *Historia Missionum*, honesta i crítica, ens ha de conduir a reconèixer que no pas sempre es respectaren suficientment aquestes estructures tribals, ja que els frares catalans tenien com a llurs principals objectius missioners: «levantar y dignificar al salvaje, perfeccionándolo y haciéndole participante de las ventajas que reporta la vida civilizada».⁵⁹

No sempre, però, es reeixia en els contactes amb els grups indígenes de l'Amazònia i, molt menys encara, en llur evangelització; prou que ho reconegué el P. Basili de Pupiales quan, l'any 1900, s'aproximà als indis witoto, un grup força recelós i escarmentat, per mor dels cautxers que els explotaren i esclavitzaren:

Jamás pudimos administrar el sacramento del bautismo a todos los individuos de una tribu, porque varios se encontraban internados en la montaña viviendo en cabañas de donde era muy difícil sacarlos; otros se huían, especialmente las jóvenes y niñas y niños, ya escarmentados de los comerciantes [caucheros] que a viva fuerza y contra la voluntad de los padres y capitanes les han arrebatado a sus hijas e hijos.⁶⁰

satisfacer sus deseos, para mayor gloria de Dios y para animar a los religiosos que sean enviados a esos lugares solitarios a catequizar a los pobrecitos infieles»; Basili de PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 1.

57. «En cuanto sea posible se conservarán en tales sociedades las costumbres de Gobierno que hayan tenido los salvajes, siempre que no se opongan a la moral cristiana o a los principios que informan la legislación de la República»; APCC, *Decretos referentes a la protección de Indígenas*, f. 1: «Decreto núm. 74 de 1898, en desarrollo de la Ley 89 de 1890, por el cual se determina la manera como deben gobernarse los salvajes que vayan reduciéndose a la vida civilizada.»
58. Cf. Pío M. de MONDREGANES, *El libro del misionero. Su actuación apostólica*, Madrid 1957, 16-17: «Su misión apostólica no es imponer nuevas lenguas, nuevas costumbres, nuevas leyes, nuevas culturas. Por tanto no debe europeizar ni americanizar sino evangelizar. No es un colono, sino un embajador de Cristo.»
59. BHC, *Las Misiones Católicas en Colombia. Labor de los Misioneros en el Caquetá y Putumayo, Magdalena y Arauca*, Bogotá 1919, 17-18.
60. Cf. Basili de PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 85.

A principi del passat segle XX existien encara algunes tribus amazòniques molt primitives i fortament violentes com, per exemple, els indis tetete, que intentaren d'occir el P. Just de Sant Martí Vell.⁶¹ Aquests indis havien aconseguit evitar ser esclavitzats pels cautxers fugint a l'interior de selves desconegudes, tal com ho relatà el P. Anselm d'Olot.⁶² En unes expedicions dels anys 1926-1927, els missioners Gaspar de Pinell i Bartomeu d'Igualada,⁶³ intentaren de localitzar aquests indis tetete puix que el prefecte apostòlic els havia encarregat «de entablar alguna relació amistosa con los bravos tete-

61. Cf. Fidel de MONTCLAR, «Prefectura Apostólica del Caquetá», *Revista de la Exposición Misional Española* 5 (1929) 220-221: «Más sería fué la aventura del P. Justo de San Martí-vell, pues culminó en sangrienta tragedia. Extractamos de su relación de visita a la tribu de los Tetetes [...] Al ver el aspecto aterrador de aquella gente me di cuenta de que nos hallábamos en peligro de ser victimados [...] en un momento nos rodearon a todos queriéndonos despojar de los vestidos y cuánto llevábamos. Cada uno se defendía del aviso pero que se nos había echado encima. Yo con disimulo intenté salirme de aquel campo de Agramante; pero me cortaron la retirada cercándome de lanzas. Acudí a la Divina Pastora, Patrona de nuestra Misión, pidiendo intercediera por nosotros y nos sacara de aquel lance terrible [...] llegué a mis oídos una gritería infernal acompañada de ayes lastimeros: estaban sacrificando a Toribio Hernández. Oyóse al mismo tiempo un tiro: Juan Paz, el otro blanco compañero mío, al sentirse también herido mortalmente de una lanzada por la espalda, disparó su carabina contra la turba. La detonación los asustó cuando seguramente íbamos todos a ser asesinados. Aproveché los momentos de pánico para escapar con mis restantes compañeros que habían estado defendiéndose de la multitud que los atacaba.» A tall de complement, vegeu, també, la relació completa que escriví el P. Just de SANT MARTÍ VELL, editada per Benigne de CANET DE MAR, en, *Las Misiones Católicas en Colombia (Informes años 1919, 1920, 1921)*, Bogotá 1921, 46-49; «En busca de la tribu de los tetetes [...] Presentí que aquello tendría fatal desenlace. Procuré salir de en medio de la turba multa retirándome con disimulo hacia un lado del monte. Al notarlo algunos de ellos me cortaron el paso, clavando en el suelo las astas de sus lanzas, cuyas alifadas puntas se dirigían hacia mi pecho. En estos angustiosos momentos pedí con fervor el auxilio de Nuestro Señor y de la Divina Pastora [...] Por fin, pudimos emprender una desesperada carrera hacia el lugar donde habíamos dejado las canoas.»
62. Cf. Anselm d'OLOT, «Relación de un notable viaje al Putumayo», *El Apostolado Franciscano [= ApFran]* X (1915) 124-125: «Es una realidad la existencia de la tribu de los tetetes [...] unos blancos intentaron hacerlos esclavos, persiguiéndolos a balazos e hiriendo a algunos, lo que dió por resultado que se alejaran en lo más espeso de la selva y cambiando frecuentemente de morada. Nuestro Padre Antonio de Calamocha, que visitó estos lugares a raíz de aquellos sucesos, hizo varias diligencias para que se castigaran aquellos atentados.»
63. Vegeu el text complet del «Informe al Reverendísimo Padre Prefecto Apostólico del Caquetá, acerca de la excursión apostólica a los ríos Putumayo, San Miguel, Cuyabeno, Caquetá, Caguán y algunos de sus afluentes, en busca de nuevas tribus salvajes y especialmente de la feroz y temible de los tetetes, por los Reverendos Padres Gaspar de Pinell y Bartolomé de Igualada, desde el 15 de diciembre de 1926 hasta el 31 de mayo de 1927»; que fou publicat dins, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán. Abundancia de datos históricos, etnográficos, geográficos, botánicos y filológicos de las regiones visitadas*, Bogotá 1925, 4-301.

tes, indios que si bien pertenecen al Ecuador desde 1916, con motivo del arreglo de límites entre aquella República y la de Colombia, no obstante debíamos atenderlos por encargo del Ilustrísimo Señor Obispo de Ibarra».⁶⁴

Dins els territoris de la prefectura del Caquetà hi vivien una gran diversitat de tribus, sovint enfrontades entre elles que mantenien l'ús d'armes emmetzinades amb *curare*,⁶⁵ com els indis witoto, que junt amb altres grups d'indígenes, encara practicaven l'antropogàfia o canibalisme;⁶⁶ una punyent realitat que fou descrita amb tota mena de detalls per Gaspar de Pinell,⁶⁷ i també per Basili de Pupiales i Conrad de Solsona que esmenten el canibalisme witoto en descriure els impressionants *maguaré* o tambors de guerra:

[El *maguaré*,⁶⁸ tambor de guerra]⁶⁹ lo tocan así mismo en las ceremonias que ejecutan al comerse algún indio o india, o a los prisioneros que toman en los com-

64. Gaspar de PINELL, *Excursión apostólica por los ríos Putumayo*, 30-31.

65. Cf. Fidel de MONTCLAR, *Misiones Católicas en el Caquetá*, 11-12: «Los huitotos son antropófagos [...] El arma favorita es el *moruco* o manojos de varitas de chonta muy finas y cuya aguzada punta va provista de *curare*, veneno semejante al de víbora»; Gaspar de PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo*, 121-122: «El veneno que usan los indios en sus flechas es activísimo para matar, sobre todo si llega a mezclarse con la sangre de la víctima.»

66. Cf. Fidel de MONTCLAR, *Misiones Católicas en el Caquetá*, 9-10: «Los indios estaban divididos en multitud de tribus muy pequeñas, que se destruían mutuamente en continuas guerras. Muchas de esas tribus eran de antropófagos, y sus individuos vivían completamente desnudos. La pesca y la cacería casi eran sus únicas ocupaciones.»

67. Cf. Gaspar de PINELL, *Un viaje por el Putumayo*, 41-42: «Los indios que todavía viven sin sujeción a nadie son antropófagos, como lo eran hasta hace poco los que están sometidos. Más todavía: se puede afirmar que los ancianos de las tribus ya conquistadas son aún antropófagos [...] Para comerse a los que aprisionaban, preparaban estos salvajes una gran fiesta con sus bailes respectivos. Durante dos o tres días invitaban a los de toda la tribu y demás tribus amigas con continuos toques de *maguaré*. Cuando llegaba el momento de empezar la fiesta, ataban el prisionero a un palo clavado en la mitad de la casa donde se celebraba la macabra ceremonia. Organizaban un gran círculo de danzantes alrededor de la víctima y lo iban despedazando por partes a medida que el baile avanzaba, obedeciendo a ciertas señales del que lo dirigía: primero le cortaban un brazo; después el otro, luego las piernas una por una y finalmente lo remataban con un golpe en la nuca.»

68. A propòsit d'aquest tambor, la seva funció ritual i militar, manera de construir-lo, vegeu Jacint M. de QUITO, *Relación de viaje en los ríos Putumayo, Caraparaná y Caquetá y entre las tribus Güitotas*, Bogotá 1908, 57-61. «El famoso tambor *maguaré*»; Gaspar de PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo*, 100-101: «Creo oportuno decir algo sobre las costumbres de los huitotos. Lo primero que llama la atención al llegar a una tribu de esos indios es el *maguaré* o *Juaray*, que llaman otros. Ignoro si esta última palabra es algún tipo de dialecto huitoto o forma parte de algunas de las seis lenguas propias de las regiones del Caraparaná e Igaraparaná.»

69. Cf. Basili de PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 53: «El más grande, el más importante y el más útil y necesario de los instrumentos para los güitotos es el que ellos denominan

bates a los cuales, con lúgubres repiques, los depositan en la segura cárcel de sus abdómenes, de donde no han peligro que se escapen.⁷⁰

Aquests costums i tradicions tribals indígenes van ser objecte d'anàlisi i estudi aprofundit per part dels missioners, tal com veurem seguidament en tractar de la inculturació de la fe.

3. ELS REPTES DE LA INCULTURACIÓ DE LA FE

La majoria dels religiosos caputxins de Catalunya enviats a les missions d'ultramar foren força sensibles als aspectes etnogràfics i lingüístics dels pobles on havien d'inculturar la fe. Alguns d'aquests missioners han proporcionat interessants relacions descriptives sobre la vida i costums de les tribus indígenes. En aquest sentit, cal remarcar la vàlua dels treballs etnogràfics i lingüístics aportats pels primers missioners de Trinitat i Guaiana, especialment els escrits del P. Martí de Taradell,⁷¹ autor del *Vocabulario de español a caribe* i del *Vocabulario para la lengua arauca*. Són també destacables els treballs sobre la llengua pariyagota que preparà el P. Miquel-Àngel

con el nombre de *maguaré* [...] hace las veces de corneta en sus combates, de telégrafo por el cual se comunican de tribu en tribu cualesquiera noticias [...]. El sonido del *maguaré* se deja oír a la distancia de seis leguas»; vegeu també la *Guía de la Exposición de misiones católicas colombianas*, Bogotá 1924, 35-36: «*Maguaré*. Es el inalámbrico, la campana y corneta órdenes de los indios Huitotos. Consiste en un cilindro de madera (corazón de un árbol durísimo) de unos dos metros de longitud y cincuenta centímetros de diámetro, de forma ovalada, aguzadas las extremidades hasta terminar en punta. En la superficie tiene dos orificios redondos de unos diez centímetros de diámetro, a un metro el uno del otro, y unidos por una hendidura de tres centímetros de ancho y en sentido longitudinal del palo; por estas hendiduras vacían el tronco a fuego lento hasta dejarlo hueco. Este difícil trabajo lo acompañan de ayunos, vigiliias y especiales ritos. Sólo pueden trabajar en él los Capitanes y principales del pueblo, y desde el momento de comenzar la obra no pueden dejarla hasta tenerla terminada.» També s'ha escrit (equivocadament?) *manguaré* en comptes de *maguaré*, a guisa d'exemple vegeu, Blas SIERRA DE LA CALLE, *Indios Amazónicos. La vida en la selva tropical*, Valladolid 1992, 106-107: «*Tambores Manguaré* [sic] de los Witoto.»

70. Cf. Basili de PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 54. Semblantment, l'any 1925, el P. Estanislau de LES CORTS aportà una significativa testimoniança sobre el canibalisme d'algunes tribus witoto; APCC, *En busca de tribus salvajes*, Sibundoy 1925, ff. 138-139: «*Antropófagos*.»

71. Cf. Martí de TARADELL, *Resumen para [h]ablar y entender la lengua Cariba, y como es lengua universal da facilidad para comprehender las demás lenguas de diversas naciones que tenemos en nuestras Misiones del Orinoco* (BUB, Ms 1808), ff. 175-183; *Ibid*, *Modos de [h]ablar en lengua Arauca*, ff. 218-233.

de Girona,⁷² i altres treballs sobre la llengua napparima. També els missioners catalans realitzaren magnífiques descripcions dels grups tribals, com ara la que redactà el P. Nicolau d'Olot l'any 1681:

Tendrá esta Provincia del Orinoco, hasta Caracas, 300 leguas de longitud y 150 de latitud. Las diversidades de naciones són muchas; a los unos llaman Parias [= pariahots], que no tienen el conocimiento de Dios, pero juzgo lo tendrán en breve ayudados de la gracia divina y doctrina de nuestros Religiosos. Los segundos Guaicaríes, a quienes Su Magestad hizo nobles por la fidelidad que siempre han tenido. Los terceros Chaymas, habitan por los montes, a éstos los vamos reduziendo. Otros Phrautas [= Frautas], habitan en partes enegadísimas, que para passar y hallarlos es menester subir por los árboles. Otros Caribes, habitan por los llanos junto a la mar, y éstos hazen guerra a los demás teniéndose por Reyes, diciendo ser su comida (como en efecto los comen), y hasta agora no se ha podido hallar medio para entrar los Religiosos a convertirlos, confiamos en el Señor verlos convertidos. Otros Araucas, los que ya tuvieron conocimiento de Dios por medio de la Misión que con ellos tuvieron nuestros Religiosos, [que] se desbarató por causa de una Guerra que entre ellos hubo. Otros Cores, estuvieron por algún tiempo con la Misión. Otros Comonagotos [= Cumanagoto], habitan junto a la fundación de Nueva Barcelona, fundación hecha por Francisco Urpí, catalán.⁷³

Situats ja a finals del segle XIX, el P. Melcior de Tivissa en una carta adreçada al ministre general de l'Orde parlà sobre la forma de vida dels habitants de la província colombiana d'Atrato, aportant una primera descripció de la llengua pròpia dels habitants dels territoris del Chocó:

Su idioma es el primitivo *chocoano*, que parece abarca desde las bocas del río San Juan hasta más allá del golfo Urabá, cerca de Panamá, pues hasta el nombre Panamá en su idioma chocoano significa abundancia de peces. Este idioma es muy difícil de pronunciar, y no tiene ninguna relación con el idioma *Quichua* de los Incas del Ecuador y Perú. Es muy gutural y sobre todo nasal, de manera que es cosa muy divertida hablar con estas dos emisiones de voz juntamente con grandes y frecuentes aspiraciones.⁷⁴

72. Vegeu el *Breve compendio de nombres sustantivos y adjetivos o términos más comunes y necesarios para entender la lengua pariagota por el abecedario con algunas notas y advertencias*; manuscrit inèdit, de gran valor filològic, esmentat per Buenaventura de CARROCERA, *Misión de los Capuchinos en Guayana*, vol. I, Caracas 1979, Introd. f. XXI.

73. APCC, *Breve y compendiosa relación del viaje [que] hizieron en las Indias Occidentales ocho Religiosos de la Seráfica Religión de Capuchinos de [la] Sta. Provincia de Cataluña el año del Señor 1680*, f. 12 v.

74. AGRoma, Carta de Melcior de Tivissa a Bernat d'Andermatt (Quibdó, 6 març 1895), publicada en *Analecía OFM Cap* 11 (1895) 180-183.

A més dels interessos geogràfics,⁷⁵ etnogràfics i lingüístics també cal assenyalar l'afecció dels missioners caputxins a l'arqueologia. Fou ja durant l'any 1886, que en ocasió d'unes missions parroquials predicades a l'Equador que oferiren una pionera descripció dels monuments funeraris dels inques situats en els encontorns d'Ibarra, i àdhuc recolliren els valuosos materials pre-colombins que foren enviats a Roma⁷⁶ en l'escaiença del jubileu de Lleó XIII celebrat els anys 1887 i 1888:

Hicimos también la Misión en Caráuqui [*sic*], a la falda del volcán Imbabura, que no funciona [...] sólo dista a tres kilómetros de Ibarra. Allí estaba la capital de los poderosos Incas, y allí se levantaba el templo del Sol. Todas las cercanías están cubiertas de *tolas*, inmensos montones de tierra en donde yacen sepultados los viejos Incas. Junto a sus pulverizadas osamentas todavía se encuentran utensilios de barro, figuritas muy curiosas, y aún alguna que otra vasija llena de *chicha*, bebida predilecta de los indios, hecha de maíz.⁷⁷

Semblantment, l'any 1929 els caputxins catalans que treballaven pastoralment al Guanacaste (en territori de Costa Rica), recolliren també molts objectes pre-colombins procedents dels enterraments dels indis del Guatuso, Nicoya i Terraba i que, un cop inventariats, foren tramesos a Roma.⁷⁸ Alguns anys més tard, en el 1940, els caputxins Dionís de Llorenç i Emili de Vilaller practicaren noves excavacions arqueològiques al Guanacaste,⁷⁹ especialment en l'àrea habitada pels indis chorotega.

75. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «Els frares caputxins i la cartografia», *EstFr* 111 (2010) 161-170.

76. Cf. *MenSer* VI (1888) 183-190: «Los capuchinos en la Exposición Vaticana.»

77. Carta de Melcior de Tivissa a Joaquim M. de Llavaneres (Ibarra, 23 desembre 1886), publicada a *MenSer* IV (1886) 284-287. Segons el P. Calassanç de Manresa, els indis de l'Araucania preparaven aquesta beguda amb pomes macerades i fermentades: «Estas llanuras estan pobladas de bosques inpenetrables de robles y manzanos silvestres, cuya fruta es la única que aquí se conoce, y de la cual hacen los indios *chicha* (una bebida), machacando las manzanas en el tronco de un árbol hueco»; vegeu la carta de Calassanç de MANRESA a Joaquim M. de LLAVANERES (Boroa, 6 maig 1892), *MenSer* IX (1892) 59-60.

78. «Caja única que contiene utensilios de barro y piedra extraídos de las Huacas, o entierros de indios de Guanacaste (Costa Rica, América Central) y otras regiones del mismo país.» Carta de Dionís de Llorenç al secretari de missions caputxines (Puntarenas, 22 juliol 1929); APCC, *Missions* VII, s.f.

79. «La Dirección del Museo Nacional concede licencia por un año a los RR. PP. Capuchinos Fray Dionisio de LLORENS y Fray Bernabé de VILALLER, para practicar excavaciones en yacimientos arqueológicos en el cantón de Carrillo, provincia de Guanacaste.» Carta de la Secretaría de Educación Pública a Dionís de Llorenç del Penedès (11 octubre 1940); APCC, *Missions* VII, s.f.

En aquest interès per l'etnografia, geografia, lingüística, arqueologia i estudis americanístics sobresortí el P. Marcel·lí de Castellví, el qual l'any 1941, per tal d'aprofundir en l'estudi de l'Amazònia colombiana, publicà una metodologia d'enquestes científiques per a l'antropologia del camp, que feia particular atenció a les pedres i als vestigis primitius.⁸⁰ Marcel·lí de Castellví havia creat l'any 1933 a Sibundoy el Centro de Investigaciones Lingüísticas y Etnográficas de la Amazonia Colombiana (CILEAC),⁸¹ que comptà amb el reconeixement dels més grans americanistes, com ara Paul Rivet, Guillermo Fischer, José Imbelloni, Martín Gusinde, entre altres.

Els caputxins Basili de Pupiales i Conrad de Solsona, més amunt esmentats, per la seva banda, aportaren dades molt interessants sobre la forma de vida dels indis witoto: descripció geogràfica i ètnica,⁸² llengua,⁸³ religió,⁸⁴

80. Cf. Marcel·lí de CASTELLVÍ, *Metodología de las encuestas folklóricas*, Medellín 1941, 7-8: «Cerros o rocas de seres encantados. Por qué quedaron encantados. Piedras amuletos o de virtudes o influjos especiales.»
81. Sobre la irradiació d'aquest centre, vegeu Valentí SERRA DE MANRESA, «El projecte del pare Castellví d'un centre català de recerques americanistes», *AStar* 66 (1993) 123-134; ID., *Tres segles*, 621-629.
82. El caputxí Basili de Pupiales l'any 1901 escriví que: «El país o región de los güitotos se extiende desde el río Caquetá hasta el Putumayo, desde la bocana del Caguán línea recta al Putumayo hasta el Amazonas que forma los límites colombianos y Brasileños [...] el país de estos infieles [es] de una variedad innumerable de árboles gigantescos y seculares, de levantadas colinas, de bajas hondonadas, de bellas y encantadoras valles, de hermosísimas florestas, de largas y extensas anteplanícias, y toda esta superficie la ha regado [el Creador] con ingente multitud de ríos, riachuelos, quebradas [...] Por regla general los güitotos son de aire, rostro y aspecto alegres y risueños. Son muy inclinados a desfigurar sus rostros con colores postizos, se pintan de negro, amarillo y colorado. No sólo se pintan el rostro, sino que hasta los brazos, piernas y espaldas llenan de pinturas [...] Desfiguran asimismo su rostro por los orificios que abren en ellos. Horadan las dos fosas nasales; APCC, *Relación de mi excursión*, f. 29 i f. 41.
83. «La lengua de los güitotos es muy sonora, clara, elegante, de sílabas cortas, casi todas agudas y de clara pronunciación [...] hablan este idioma todos los pueblos intermediarios entre el Caraparaná y el Singaraparaná, ríos tributarios del Putumayo; varias tribus del otro lado de este mismo río, por la parte del Caquetá los pueblos situados cerca de La Chorrera son del mismo idioma»; APCC, *Relación de mi excursión*, f. 44.
84. «Crean también en el infierno, en donde dicen que está el demonio y adonde van a parar, según su juicio, los malos. Tienen idea del diluvio universal, del origen de nuestra descendencia, y así no se cansan de afirmar que todos descendemos del mismo padre y de la misma madre, y que por lo tanto somos hermanos [...] creen que Dios es un espíritu invisible que no tiene cuerpo»; APCC, *Relación de mi excursión*, f. 50.

creences i costums,⁸⁵ balls,⁸⁶ exèquies,⁸⁷ aplegades just en el moment en què aquests indis eren esclavitzats i dispersats pels cautxers de la Casa Arana.

Els primers caputxins arribats al Caquetà seguiren encara amb els criteris pastorals de la missionologia decimonònica que, en prioritzar l'administració del major nombre possible de sagraments, no es preocuparen gaire de garantir la consolidació de la fe cristiana en els territoris evangelitzats; de fet, fins poc abans de les disposicions donades pel Concili Vaticà II, la metodologia missional⁸⁸ per regla general no pretenia altra cosa que «la salvación de las almas en línea sacramentalista, paternalista y de *tabula rasa* a su cultura»,⁸⁹ segons la testimoniança d'un dels missioners més experimentats en la inculturació de la fe, el pare Antoni Jover, traspassat recentment a Letícia l'any 2008, que excel·lí en saber adaptar del missatge evangèlic a la cultura i tradicions amazòniques. Fou el P. Antoni Jover qui posà en relleu com, al llarg del procés evangelitzador, calia «tener en cuenta las *semillas del Verbo* como punto de partida,⁹⁰ afirmándose que tan solo así el mundo indígena dejará de ver al cristianismo como una religión extranjera, ajena a su pensamiento y mundo».⁹¹ Aquesta metodologia missional, força més segura i fructuosa, ja s'havia començat a emprar en els

85. «A las fiebres y pulmonía aplicaron el bárbaro remedio que acostumbraban, que es estirar, ajustar y comprimir con violencia los miembros y cuerpo del pobre paciente, que de semejante extorsión por fuerza tienen que romper las arterias y triturarse los huesos. A esta inhumana acción añaden la de soplar, chupar, frotar con una ramita el cuerpo del enfermo y cantar en voz más baja que alta junto al lecho. Esto lo ví con mis propios ojos»; APCC, *Relación de mi excursión*, f. 49.

86. «Son muy propensos para bailar y danzar y cantar [...] La danza güitota es sumamente sencilla y graciosa y por eso es muy agradable a la vista y al oído»; APCC, *Relación de mi excursión*, f. 55.

87. «Es costumbre entre estos indios enterrar los cadáveres dentro de las casas en los mismos lugares de los difuntos y con sus ajuares como son: hamaca, algún machete o hacha y alguna otra friolera que usaban, todo va al fondo del sepulcro a acompañar sus dueños; mas cometen una barbaridad inaudita, cual es, que cuando muere alguna mujer dejando a niños pequeños, a estos pobres inocentes los matan y arrojan a la misma hoya a hacer compañía al cuerpo de la madre»; APCC, *Relación de mi excursión*, f. 81.

88. Sobre aquesta qüestió, vegeu Pío M. de MONDREGANES, «La enseñanza científica de la Misionología en la carrera eclesiástica», en *Semana de Misionología de Barcelona*, vol. II, Barcelona 1930, 7-21.

89. Cf. Antoni JOVER, *Cien años de evangelización en la Amazonia Leticiana*, Leticia 1998, 32-33.

90. Ja abans de les disposicions del concili Vaticà II per a la evangelització *ad gentes*, el P. Plàcid de Calella, en el llunyà 1936 havia escrit que calia «aprovechar todas las ideas verdaderas de los indios, o sus prácticas, dándoles el sentido cristiano que deben tener»; Plàcid de CALELLA, *Catequización de infieles. Breve ensayo*, Sibundoy 1936, f. 7.

91. Cf. Antoni JOVER, *Cien años*, 32-33.

territoris de l'Amazònia colombiana per alguns dels missioners més veterans, com ara Plàcid de Calella, que anys després fou vicari apostòlic. Aquest religiós se serví assenyadament de l'adaptació dels mites indígenes per tal d'explicar la progressiva història de la salvació;⁹² una fructuosa metodologia que posteriorment fou prosseguida per altres missioners.⁹³

En efecte, ja des d'antic els missioners caputxins maldaren per garantir la conservació d'aquelles tradicions indígenes⁹⁴ que fossin harmonitzables amb el cristianisme; amb tot, introduïren també costums europeus i, àdhuc, adaptaren alguns cants catalans⁹⁵ que eren totalment aliens a la cultura americana i amazònica. S'ha de reconèixer, però, que aquesta temptativa dels missioners caputxins d'inculturar la fe cristiana a l'Amazònia no reeixí del tot, ja que els diversos grups indígenes eren massa reduïts en nombre i, per tal de protegir-los, es feia necessari integrar aquests grups a la civilització colombiana, evitant així llur desaparició, tal com ho reconegué Marcel·lià E. Canyes, prefecte apostòlic de la missió de Letícia, en una carta pastoral de l'any 1983 en parlar de les dificultats per salvaguardar les micro-cultures:

Reconocemos que la labor en el territorio ha tenido aspectos negativos. Hay factores que justifican el no haber podido llegar a un ideal más satisfactorio. Los grupos indígenas necesitaban ser estudiados más a fondo, pero son 21 grupos con un total de 9.259 miembros; sus culturas se han convertido en micro-culturas, que, no aculturándolos y actuando, se habrían extinguido (como ha sucedido en otros países). Con todo hemos respetado sus costumbres.⁹⁶

92. El missioner caputxí Plàcid de Calella recopilà una suggeridora explicació sobre el diluvi universal (força harmonitzable amb el relat bíblic), continguda en la mitologia dels wito-to: «Porque la gente era muy mala. Dios castigó con mucha lluvia. El río creció mucho y se ahogó toda la gente. Solamente se salvaron los jovencitos que todavía no tenían mujer. Se salvaron en una loma alta. Con ellos se pobló nuevamente el mundo»; *Amazonia Colombiana Americanista* 4-8 (1941-1944) 40-41.
93. A guisa d'exemple, vegeu Antonio Carlos HUALDE, «Historia de salvación del pueblo wito-to», *Amazonia Colombiana Americanista* 35-50 (1963-1979) 21-28.
94. «Debemos conservar y perfeccionar todo lo bueno que tengan los aborígenes y hacer llegar hasta ellos lo que les falta de nuestra civilización a fin de que sean incorporados cuanto antes a la vida nacional. Esto fué lo que hicieron los antiguos misioneros: conservaron todo lo que tenía algún valor cultural, histórico, folklórico, como lengua, tradiciones y costumbres, y rechazaron y combatieron lo inútil, perjudicial e inmoral. Y esto mismo hacen hoy los misioneros contemporáneos»; *Venezuela Misionera* [= *VeMis*] XIII (1951) 34-35.
95. El missioner Francesc d'Igualada maldà per tal d'adaptar al Caquetà cants religiosos propis de casa nostra: «Per ara farem servir *Glòria a Déu* de Romeu, i *Anem a Betlem*, de Rial. El primer el cantaran, ajudant Déu, les nenes i el segon els nois»; *Catalunya Franciscana* [= *CatFr*] X (1932) 40.
96. Cf. Marcel·lià E. CANYES, *Carta Pastoral con motivo del Año Santo de la Redención, para acercarnos más a Dios y a nuestros hermanos*, Letícia 1983, 13; Id., *Geografía de la Comisaría*

Des de l'actuació missionera es maldà per respectar els cants i balls populars indígenes⁹⁷ que foren descrits i estudiats;⁹⁸ fins i tot els missioners van tolerar beure moderadament *chicha* durant els balls i, àdhuc, es va admetre el costum, força habitual entre els indígenes, de *mambear* (= mastegar) fulles de coca per tal de poder realitzar més folgadoament tasques llargues i feixugues.⁹⁹ Als novells missioners se'ls demanava que calia estimar els indígenes i llurs tradicions amb obres i d'una manera ben palesa.¹⁰⁰ Tanmateix, els mètodes missionals anteriors al Concili Vaticà II eren excessivament centrats en l'abolició dels cultes i costums pagans,¹⁰¹ principalment el concubinat (que era esguardat d'una manera distinta als matrimonis naturals celebrats segons les tradicions indígenes)¹⁰² i en abolir

Especial del Amazonas y notas históricas, Leticia 1973, 25-26: «Los misioneros católicos se han esmerado desde un principio en que los indígenas conservaran sus costumbres en lo que tienen de positivo, especialmente su rico folclor de bailes y máscaras [...] además levantaron en Colombia el primer Centro de Investigaciones Lingüísticas y Etnográficas de la Amazonia Colombiana, cuya sigla célebre es el CILEAC. Han publicado numerosos artículos sobre las costumbres, cantos y otros en la revista *Amazonia Colombiana Americanista*.»

97. Els missioners caputxins estudiaren i editaren cançons indígenes de l'Amazònia, vegeu Francesc D'IGUALADA, «Musicología indígena de la Amazonia Colombiana», *Amazonia Colombiana Americanista* núms. 35-50 (1963-1979) 37-59.
98. «Entre los indios *tikunas*, habitantes infieles del trapecio amazónico, llama la atención la variedad y rareza de los instrumentos y disfraces para sus diversiones, máscaras enormes de carapacha (hechos con la corteza fibrosa de un árbol) con los respectivos relieves de pegote, o caucho [...] Tal vestuario es obligatorio en sus bailes de máscaras que celebran en las fiestas. En éstas, los muchachos *tikunas* hallan su mayor diversión, como por otra parte todos los de sus tribus, en presentarse disfrazados de tigres, dantas (o tapires), osos, perros, caimanes, paujiles (patos monteses de una especie de América), etc., etc. produciendo cuando están en alto estado de embriaguez los berridos más siniestros y estridentes, para ver de imitar a cada uno de aquellos animales»; *ApFran* XXVI (1934) 9-10.
99. Cf. Basili de PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 65: «Cuando lamen el tabaco no se descuidan de acompañarlo con un grande bocado de polvo de coca [...] Como viático para sus viajes llevan grandes talegas de coca, lo mismo para los trabajos que hacen en casa y cuando marchan al monte a la extracción del caucho, porque afirman que les mitiga el hambre, les da fuerza para los trabajos y por eso todo el día lo pasan rumiando coca.»
100. Cf. Pío M. de MONDREGANES, *El libro del misionero. Su actuación apostólica*, Madrid 1957, 16-17: «Amar a los indígenas.»
101. Cf. Plàcid de CALELLA, *Catequización de infieles. Breve ensayo*, Sibundoy 1936, f. 5: «Estúdiese sobre todo el asunto de curaquismo (de curaca) o brujismo (de brujo), que parece que se encuentra en casi todas las tribus de América. Se cree que en algunas tribus el curaquismo incluye pacto diabólico e influencias directas de los malos espíritus. En muchos casos será el curaquismo con su magia, maleficios y supersticiones, el muro principal de resistencia contra la acción del misionero. Las averiguaciones deben hacerse con mucha prudencia y tino.»
102. Cf. Gaspar de PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo*, 93-94: «La parte más trabajosa del ministerio fue la preparación de los matrimonios. Las dificultades en averi-

l'alcoholisme¹⁰³ (arreladíssim entre els indis).¹⁰⁴ Els missioners, sobretot, intentaren abolir les supersticions,¹⁰⁵ mirant de cristianitzar el tradicional culte indígena als difunts.¹⁰⁶

Per tal de consolidar l'evangelització dels territoris amazònics, els missioners caputxins, amb tenacitat i gran esforç, reeixiren en garantir la comunicació de la vall de Sibundoy amb la població de Pasto i, des de Puerto Asís amb la riba del Putumayo. Des d'allí tenien accés a l'Atlàntic a través dels grans rius que solquen la selva amazònica. Un cop assegurades les vies de comunicació, la segona tasca que s'imposaren els missioners fou la d'establir colònies per a l'assentament de la població. El més gran d'aquests establiments missionals fou Florència, població fundada l'any 1902. Deu anys després, en el 1912, el P. Estanislau de les Corts fundà Puerto Asís, prop del riu Putumayo. S'ha d'indicar que aquesta obra colonitzadora desenvolupada pels missioners catalans a les ribes dels rius Caquetà i Putumayo, es va veure avalada per les disposicions legislatives que donà el

guar impedimentos, sobre todo provenientes de abandono del cónyuge en la infidelidad, fueron en extremo grandes. Siendo válido e indisoluble el matrimonio natural entre infieles, celebrado según costumbres legítimas y elevado este matrimonio a la dignidad de sacramento con sólo la administración del bautismo a los contrayentes, era natural que antes de bautizarlos nos viéramos precisados a averiguar muchas cosas a fin de no complicar la situación espiritual de los nuevos cristianos.»

103. Els missioners caputxins de totes les èpoques comparteixen la mateixa preocupació envers l'alcoholisme dels indígenes i el concubinat. Per exemple, en una missió parroquial predicada l'any 1887 a Guachucal, a la serralada andina, el P. Melcior de Tivissa manifestà que: «El pueblo está abandonado al poder del demonio, con mucho pecado público, singularmente la embriaguez y el concubinato», *MenSer* VI (1888) 271-278: «Misiones de los PP. Capuchinos Españoles en el Norte del Ecuador y Sur de Colombia.»
104. «Uno de los vicios más arraigados en los macaguajes es el de la borrachera que ordinariamente es producida por chicha fuerte de chontaduro [...] ¡Masqué, mucho sabroso aguardiente! Insistí en que no debía preferir el gusto del cuerpo a la salvación del alma; se calló como quien queda convencido, pero creo que su convicción no resistiría la prueba ante una botella de aguardiente»; testimoniança aportada per Gaspar DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo*, 282-283.
105. Per exemple, el P. Valentí de Barcelona en un article de temàtica missionera manifestà que: «Els indis tenen les seves supersticions que cal desarrelar i algunes amb urgència. Entre els *coreguajes* de qui parlo, no manca el seu *bruixot*, tal com dic [...] s'ubriagava amb *Yajé*, i en aquest estat, diu que veia les coses més meravelloses [...] Al enterar-me de tot això crido al bruixot i l'exhorto a que no continués exercint aquella professió, contrària a un cristià, doncs no podia ésser bona la ciència que adquiriria ubrigant-se amb *Yajé*»; *CatFr* II (1924) 38-39.
106. ASRLet, *Crónica del Internado de Puerto Nariño*, f. 12: «Fiesta de Todos los Santos [any 1960]. La costumbre de los indígenas es poner muchas velas en las sepulturas y masato, sandía y otros comestibles. A las 4 de la tarde ya han desalojado totalmente el cementerio y están todos reuniéndose a la gran masateada donde han de botar el duelo.»

Govern colombià. L'any 1918, el prefecte apostòlic de la missió, en un escrit apologètic, resumí d'aquesta faisó la tasca i els projectes dels missioners caputxins al Caquetà:

Nos hicimos ingenieros, y abrimos el camino nacional que debía comunicar esta región con la parte civilizada de Colombia; nos hicimos agricultores, y comenzamos con grandes alientos a descuajar la selva, establecer sementeras y poner cría de ganado, a fin que el territorio tuviera medios de subsistencia; nos hicimos colonizadores con el objeto de que se poblara esta rica y extensa región, y pudiera así Colombia alegar la posesión.¹⁰⁷

Aquesta colonització promoguda pels missioners caputxins consistí, principalment, en fomentar l'agricultura i ramaderia, ocupant extensos territoris que foren cedits pels indígenes als missioners. Això fou molt criticat pels liberals anticlericals, que acusaren els missioners d'oprimir i esclavitzar els indis¹⁰⁸ en escrits molt tendenciosos.¹⁰⁹ En aquests crítiques als missioners els liberals mai esmentaren que quan els missioners caputxins arribaren al Caquetà trobaren una situació particularment difícil. D'una banda hi havia a la selva una gran explotació, en règim d'opressió i esclavatge, de les tribus indígenes promoguda per les companyies cauxeres estrangeres (especialment per la Casa Arana, tal com ja hem esmentat més amunt) i, per l'altra, en aquestes crítiques tampoc no s'indica que el colons blancs, emigrats a la vall de Sibundoy, s'havien apoderat de les terres dels indis, provocant llur misèria i desestructuració cultural. Fou en aquestes circumstàncies, particularment difícils per als indígenes, que els frares caputxins hagueren d'actuar sistemàticament com a protectors dels indis, fent ús d'un Reglament estructurat en 47 articles que redactà Fidel de

107. Cf. Fidel DE MONTCLAR, *Los misioneros del Putumayo y las mentiras de «Orientación Liberal»*, Pasto 1918, 8-9.

108. BHC, *La obra de los Misioneros Capuchinos en Colombia*, Bogotá 1934, 77-78: «Se ha dicho que esclavizamos a los indios. Si se entiende por esclavizarlos el sacarlos de la selva en donde vivían vegetando en su salvajismo, para reducirlos a formar núcleos e imponerles más fácilmente el yugo de la civilización cristiana, no hay duda que los estamos esclavizando, ya que nuestros esfuerzos van dirigidos precisamente a esto, a hacerlos entrar en la civilización y convertirlos en miembros útiles a la patria que los cobija en su seno.»

109. Cf. Víctor Daniel BONILLA, *Siervos de Dios y amos de indios. El Estado y la Misión Capuchina en el Putumayo*. Bogotá: Ediciones Tercer Mundo 1968. Aquesta obra fou analitzada críticament en els sus continguts i en la seva metodologia tendenciosa per Ramon VIDAL, «Siervos de Dios y Amos de Indios a la luz de la crítica histórica», *Cultura Nariñense* 25 (1970) 40-122, on exposà una visió molt apologètica de l'acció missionera dels caputxins catalans.

Montclar, i que fou aprovat pel governador de Nariño el 25 d'agost de 1908. En aquest Reglament¹¹⁰ el prefecte apostòlic controlava el funcionament del *cabildo* (el govern propi dels indígenes) i distribuïa equitativament les terres de conreu,¹¹¹ mirant d'evitar la destrucció massiva o indiscriminada dels boscos amazònics.¹¹²

Al costat de la pastoral itinerant els missioners, efectuada a través de les excursions apostòliques en els territoris de l'Amazònia colombiana, a la qual ja ens hem referit, existí també en les missions dels caputxins catalans una pastoral més sedentària, de tipus parroquial, realitzada a través de les anomenades quasi-parròquies, establertes inicialment en les principals estacions missionals. Als cristians adults d'aquestes parròquies se'ls impartia una catequesi de nivell molt senzill, oracional, coneguda amb el nom de *Catecismo de los Taitas*. Per tal de reeixir fructuosament en la catequesi, el P. Andreu de Cardona, seguint les disposicions del Primer Concili Plenari Llatinoamericà¹¹³ traduït, mentre sojornava a Sibundoy, el famós catecisme del P. Astete a la llengua kamsà (o coche).¹¹⁴ Aquest catecisme del jesuïta Gaspar Astete¹¹⁵ també fou emprat en el vicariat de Bluefields¹¹⁶ i en les Carolines.¹¹⁷

110. Cf. Fidel de MONTCLAR, *Reglamento para el Gobierno de Indígenas*, Pasto 1908.

111. Cf. *Ibid.*, art. 42: «El Prefecto Apostólico, de acuerdo con la primera autoridad política del lugar, adjudicará a cada familia una porción de terrenos.»

112. APCC, *Decretos referentes a la protección de Indígenas*, f. 13, art. 84: «A las orillas de los ríos, quebradas o fuentes de donde tome agua para una población será prohibido a los indígenas destruir el bosque hasta cuatro metros de una y otra ribera.»

113. «De las normas dadas por el Concilio Plenario Latino Americano referente a las Misiones, notamos la insistencia sobre la obligación de aprender las lenguas indígenas, no para ser buenos gramáticos, sino para ser buenos misioneros; es decir, para poder instruir debidamente a los aborígenes y administrarles los sacramentos»; *VeMis* 7 (1945) 277-278.

114. BHC, *Catecismo traducido del Castellano a la lengua de los Sibundoyes llamada «Cocha», por Fray Andrés de Cardona, Katecismushá huatraducineshá kastellano Sibundoyenguebe palabra huabainana kochaka Batchina Andresbeshá*, s.d; *Íd.*, *Compendio Doctrina Cristiana. Kompendieshe Chedoctrim kristianana*, [= Traducción del Catecismo de Astete], s.d.

115. L'any 1599 el P. Astete, jesuïta, publicà la famosa *Doctrina Cristiana*, en forma de catecisme, que comptà amb més de 600 edicions i a partir de 1608 fou traduïda a diverses llengües, amb revisions posteriors del P. Ripalda i del P. Vilaríño, també de la Companyia de Jesús.

116. «Están ya en camino los tres ejemplares del Catecismo Astete-Vilaríño, que es el adoptado en este Vicariato.» Carta d'A. Bernaus a J. Marengo, Internunci (Bluefields, 27 juliol 1917); *ABlu*, *Nunciatura Apostólica*, doc. 18-11.

117. «He adoptado por ahora lo que ha compuesto el R. P. Agustín, o sea la traducción del P. Astete.» Carta de Lluís M. de València a Joaquim M. de Llavaneres (Anak, 18 desembre 1894), editada en *MenSer* XII (1895) 241-242. Es refereix a l'obra d'Agustín M. DE ARÍNEZ, *Catecismo de Doctrina Cristiana Hispano-Kanaka, seguido de un pequeño devocionario y una colección de cánticos religiosos en lengua castellana. Por un Misionero Capuchino, residente en Carolinas Orientales*, Manila: Imp. del Colegio de Sto. Tomás 1893.

Ran el Concili Vaticà II, experts missioners posaren de relleu la poca eficàcia d'aquest catecisme tradicional, emprat per a una evangelització orientada a la praxi sacramental, però que no acabava d'arrelar en el cor de l'indi, ja que no reeixia a inculturar adientment la fe:

Una evangelización acentuadamente sacramental, tradicional, de catequesis doctrinera y memorista del Astete y láminas de Vilamala (con la escalofriante muerte de Lutero). Tiempo del misionero con una gran cruz en el pecho y casco colonial, el de visitas apostólicas de misa en latín, predicación en español, bombones y estampitas para proseguir al poco a la siguiente vereda.¹¹⁸

Inicialment, la catequesi s'efectuà en la llengua nativa, tal com des de l'època colonial havien fet els missioners, especialment els jesuïtes.¹¹⁹ Quan el grau d'assimilació ho permetia, els frares caputxins anaven introduint els indígenes a la praxi sacramental, car aquesta era la principal preocupació de la pastoral missionera. Els primers catecismes eren d'imatges¹²⁰ i, a poc a poc, s'anaren escrivint catecismes de text en les principals llengües indígenes.¹²¹ S'ha d'indicar que, força sovint, durant la catequització, els indígenes es resistien a abandonar les velles tradicions paganes ja que, com hem esmentat, posseïen un fort esperit supersticiós¹²² que comportava, d'entrada, un rebuig a acollir els misteris de la fe cristiana.¹²³ Aquesta fe, moltes vegades, era

118. Cf. Antoni JOVER, *Amazonas: memoria y profecía*, Bogotá 2002, 7-8.

119. Per exemple, vegeu la *Explicación del Cathecismo en lengua guaraní*. Por Nicolás Yapuguay con dirección del P. Paulo Restivo de la Compañía de Jesús. Pueblo de Santa María la Mayor, 1724.

120. Cf. Jordi de FONDARELLA, «Correria apostòlica a les tribus de Jetuchà, Guamal i altres llogarets», *CatFr* II (1924) 182-185: «Vaig arribar a Jetuchà, llogaret d'indis coreguajes [...] En aquesta tribu vaig estar-m'hi una setmana, dedicant-me a explicar la Doctrina per mitjà del Catecisme en estampes.»

121. «Pronto, D. m., verá la luz pública el catecismo de la lengua Koche, por el R.P. Andrés de Cardona, y el del Inka, dialecto del quichua oriental, por el Vble. Hno. Ildelfonso de Tulcán. El P. Bartolomé [de Igualada] está trabajando por el catecismo en Huitoto, el P. Plácido [de Calella] sobre la lengua Siona, y el P. Fructuoso [de Manresa], para la gramática del Inka»; *ApFran* XXIII (1931) 325-326.

122. Cf. Pío M. de MONDREGANES, *Manual de Misionología*, Madrid 1951, 360-361: «Se añade también la multitud de magos y hechiceros que tienen la astucia de engañar al pueblo con el uso de amuletos y talismanes; las creencias relativas al sol, la luna, los astros, las tormentas, los vientos; a los demonios, antepasados, parientes, etc. Todo esto, que varía según las regiones, razas y culturas, es un obstáculo formidable para la propagación del cristianismo. Las prácticas supersticiosas y mágicas oscurecen la mente con multitud de errores, endurecen el corazón, pervierten los sentidos con usos abominables.»

123. «Muy pocos son los indios que en diez años que estamos con ellos apenas pueden formar la señal de la cruz y rezar el Padrenuestro.» Carta de Basili de Pupiales a Pacífic de Seggiano (Santiago, 3 setembre 1908); *AGR*Roma, H.28 *Caquetá*, Sect. IV, s.f.

acceptada pels indígenes només aparentment, mantenint llurs supersticions i per temença a possibles represàlies.¹²⁴ Per a afrontar aquest repte de les supersticions indígenes, el P. Gaspar de Pinell, durant les excursions apostòliques que realitzà per les selves amazòniques, solia recitar els exorcismes de Lleó XIII¹²⁵ per tal d'alliberar les poblacions de supersticions i malefics:

Gran fe tengo en los exorcismos de León XIII contra Satanás y sus ángeles, y por esto, en todos los lugares adonde llegamos durante la excursión, para ejercer el ministerio, el primer acto que hacía era ese exorcismo, a fin de ahuyentar de aquellas selvas las influencias del demonio, en donde por tantos años habrá campado a sus anchas por falta de ministros de Dios que le disputaran su reinado.¹²⁶

Aquesta pervivència de les pràctiques de bruixeria i superstició a l'Amazònia era força present en diversos grups indígenes com, per exemple, els macaguaje de la conca del Caquetà. Entre aquests indis els sanadors i endevinaires solien ajudar-se d'herbes al·lucinògenes com ara el *yajé* o *yagé* «que produce el mismo efecto que la tonga o borrachero, y a favor del alucinamiento producido por este magnetismo vegetal, creen ver cosas desconocidas y adivinar el porvenir».¹²⁷

Els indígenes, tant a l'Amazònia com a la Micronèsia, solien rebre el baptisme d'infants,¹²⁸ però lluny de tenir sentit d'Església no se sentien

124. Això era denunciat, sovint, pels opositors a les missions catòliques com, per exemple, José-Francisco Socarrás, colombià liberal i anticlerical que, en demanar l'any 1935, juntament amb Aurelio Tobón, la reforma del Concordat entre Colòmbia i la Santa Seu, afirmà que: «El indio acepta aparentemente la nueva religión que le llevan los misioneros, pero procede en esta forma por miedo a los catequizadores, y no abandona en el fondo sus ideas, pues no están capacitados para aceptar religiones nuevas»; *El Espectador* núm. 8078 (Bogotá, 9 maig 1935) 2-3.

125. La represa de la pràctica dels exorcismes durant el pontificat de Lleó XIII ha estat àmpliament descrita i analitzada per Joan BADA, «Estudi introductori», en *Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions*, Vol. II, Barcelona 2002, 9-153. Durant els pontificats de Lleó XIII i de Pius X, a Barcelona, es divulgà l'obra (amb peu d'impremta fals!) titulada, *Tesoro de oraciones de suma virtud y eficacia para curar toda clase de dolencias [...] con bendiciones y exorcismos* [Roma, Imp. Salviani, s.d.], on en les pàgines 105-113 hi ha publicats els «Exorcismos contra Satanás y los ángeles apóstatas, mandados publicar por Ntro. Smo. Padre León XIII.»

126. Cf. Gaspar de PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo*, 291-292.

127. APCC, *Regiones incultas al Oriente de Neiva. Los indios del Andaquí*, f. 28; vegeu, també, Gaspar de PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo*, 53-54: «Ante la noticia de que los indios [cofanos] estaban principiando la escandalosa toma de yagé, que no quise presenciar.»

128. BHC, *Appendix ad Concilium Plenarium Americae Latinae Romae celebratum Anno Domini MDCCCXCIX*, Romae 1900, 733-737: «Instrucciones S. Sedis contra dilationem Baptis-

solidaris ni responsables de la vida eclesial. Els missioners es planyien per la majoria dels indis, que no reeixien en la maduració de la fe cristiana car es trobaven privats del seguiment sacerdotal¹²⁹ per mor de les enormes distàncies i la dispersió dels establiments missionals. A propòsit d'això, el superior regular de la missió de Letícia, P. Cristòfor Torralba, l'any 1977, en l'escaiença del xxv aniversari de l'erecció de la prefectura apostòlica escriví que: «Aunque oficialmente y según las estadísticas Letícia como todo Colombia pertenece a la Iglesia Católica, con todo, su catolicismo ha sido *sui generis* influyendo mucho en su práctica, supersticiones, moral sin base sólida, e ignorancia inculpable.»¹³⁰ En aquest mateix sentit, el P. Antoni Jover manifestà que a l'Amazònia colombiana la fe cristiana era «de una aceptación aparente, no comprometida, movida por el temor»,¹³¹ no inculurada i, per això, davant aquesta situació, els missioners catalans durant l'etapa d'aplicació dels decrets del Concili Vaticà II van replantejar llur metodologia missional i optaren per preparar nous agents d'evangelització que fossin nadius, i que aquests es fessin càrrec de tot el procés d'inculturació i maduració de la fe cristiana en les respectives comunitats. En els centres missioners de La Chorrera i de San Rafael de Caraparanà es començà una important tasca de selecció de líders indígenes, mentre que

mi.» A guisa de complement, cf. *VeMis* 7 (1945) 233-234: «En el apéndice al Concilio Plenario de la América Latina se encuentran varios decretos e instrucciones de la Sagrada Congregación de Propaganda Fide sobre el no diferir el bautismo a los niños y sobre enseñar a los catequistas y amonestarlos a que los bauticen.»

129. Ho reconegé el prefecte apostòlic de Letícia, Marcel·lià E. Canyes, en un informe adreçat el gener de 1980 a la institució benèfica alemanya *Adveniat*: «La vida religiosa que se trató de enseñar en el internado queda reducida a unas celebraciones al año con motivo de la visita del misionero, o al acudir ellos al centro misional lejano de su caserío, sin estar insertados en ningún proceso de maduración de la fe, ya que si bien pudo ser iniciado en el tiempo que pasó en el internado, quedó truncado por falta de seguimiento al no haber quién pudiera hacerlo»; ASRLet, *Informes*, s.f.

130. Cf. Cristóbal TORRALBA, *Hace 25 años*, (Puerto Nariño 1977) f. 3; text publicat en *De tot vent* 77-78 (maig-juny 1977) 22-30.

131. Cf. Antoni JOVER, *Amazonas: memoria y profecía*, Bogotá 2002, 8-9, hi trobem recollida aquesta corprenedora testimoniança referida al P. Fidel de Montclar qui «cuando explicaba a unos indígenas el Juicio Final: *Jesucristo ha de volver a resucitar a los vivos y a los muertos* y queriendo tantear el efecto de su explicación preguntó a uno de ellos: – ¿Tú crees que Jesucristo volverá a la tierra? – No, taita pagre. – ¿Por qué no crees? – No sé, taita pagre. – Pues mira, tienes que creer esta verdad porque Jesucristo mismo lo dijo y el que no cree esta verdad es un hereje, ¿crees ahora? – No, taita pagre. – Mira, te vuelvo a decir que si no crees esto no eres un buen cristiano, eres un hereje y entonces no podrás entrar a la Iglesia y cuando te mueras tendremos que enterrarte en el potrero. Aterrorizado por semejante amenaza, con ejemplar sinceridad contesto: – Bueno, taita pagre, yo ya creo, pero verás como no viene».

en els establiments de les *veredas* del riu Amazonas s'articulà una intensa tasca de formació religiosa d'alguns indígenes que van rebre el nomenament de catequistes. Aquesta va ser una bona solució per tal d'afrontar i superar, també, el problema del proselitisme de les sectes protestants entre els indis.

En la prefectura apostòlica de Letícia madurà el grup dels agents de pastoral anomenats «Auxiliares Catequistas Indígenas», fet que comportà l'erecció d'un institut catequístic inaugurat en l'estació missional de Nazaret el dia 20 de maig de 1976. En aquest institut, a partir del gener de 1977, començà la tasca de formar els catequistes a través d'un equip integrat per tres missioners. L'any 1980 la prefectura apostòlica de Letícia comptava amb un equip de 170 catequistes, que foren uns excel·lents auxiliars dels missioners,¹³² escampats per tot el territori de la missió. Aquests auxiliars catequistes eren també els encarregats de presidir la celebració dominical de la Paraula, celebrar les exèquies, impartir la catequesi sobre els sagraments, visitar els malalts i d'organitzar grups de reflexió bíblica i d'aprofundiment de la fe cristiana.

En aquesta mateixa línia pastoral, i per tal d'ajudar a una major comprensió de la Paraula divina predicada a l'Amazònia colombiana, el P. Romuald de Palma preparà una versió tropicalitzada de l'Evangeli.¹³³ Aquest religiós estava convençut que el millor evangelitzador de l'indi és el mateix indi,¹³⁴ tal com ja havia intuït, feia alguns decennis, el lingüista i antropòleg Marcel·lí de Castellví a través del CILEAC.

Després d'haver esmentat els principals reptes de la inculturació de la fe cristiana en els territoris d'ultramar, passarem a presentar, en el darrer apartat d'aquest estudi, algunes problemàtiques de mentalitat i cultura que afectaren la vida quotidiana dels missioners caputxins.

132. Pel que fa als auxiliars laics, ran del quart concili provincial de l'església nord-americana de Cincinnati, celebrat l'any 1886, ja s'autoritzaren els cooperadors seglars per a tasques d'administració econòmica. Una mica més tard vindrien també les col·laboracions en el camp de la pastoral, vegeu «De auxiliariis Laicis in administrandum bonorum Ecclesiasticarum», en *Decreta Concilii Provincialis Cincinnatiensis quarti habiti a die 5 Marti ad diem 19 Marti A.D. 1882*, Tit. III, n. 11; [còpia de les actes conciliars conservades a l'APFide, *Acta Sacrae Congregationis*, vol. 256 (1882) f. 603].

133. BHC, *Evangelijs de San Mateo y de San Marcos en el castellano que entienden los habitantes de la Base del Trapecio Amazónico. Ensayo de una semi-tropicalización del Evangelio de Cristo Jesús*, Letícia 1975.

134. Vegeu l'informe de Romuald de Palma de l'any 1972 sobre els Auxiliars catequistes, editat per Martí ROSSELL I TABERNER, *L'evangelització a l'Església de Letícia (Amazones-Colòmbia)*, Barcelona 1981, ff. 122-128.

4. PROBLEMÀTIQUES DE CONSCIÈNCIA I XOC CULTURAL EN LA VIDA QUOTIDIANA DELS MISSIONERS

Al llarg de l'article hem fet repetides al·lusions a diversos problemes de consciència, mentalitat i cultura que afectaren existencialment la vida dels missioners caputxins que treballaren pastoralment en els territoris d'ultra-mar. Fou a la Guaiana on els caputxins experimentaren greus problemàtiques espirituals i de consciència com fou, per exemple, el no poder complir amb facilitat, ni puntualment, amb la prescripció de confessar-se freqüentment, puix que a les conques de l'Orinoco i a les selves de la Guaiana no hi havia pas les mateixes possibilitats de rebre sagraments que en els recintes conventuals d'Europa, on fins l'exclaustració hi havia gran abundor de sacerdots que permetien als frares de poder rebre, habitualment i sense dificultats, el sagrament de la penitència.¹³⁵ Aquest mateix problema, que fou viscut amb tanta preocupació pels missioners caputxins dels segles XVII i XVIII, es mantenia encara vigent durant el segle XX, ja que l'any 1935 en el text d'unes ordinacions del ministre provincial de Catalunya, el P. Josep de Besalú determinà per als missioners que sojornaven a Amèrica, que:

Per raó de les grans distàncies en què estan situades algunes de les estacions missionals d'aquest Vicariat Apostòlic i per l'escassetesa de personal disponible, resulta pràcticament molt difícil el compliment del que disposa el *Statutum pro Missionibus* en l'art. 44 sobre la confessió sacramental [...] preguem entranyablement als Superiors de la Missió que es preocupin de trobar la fórmula que faciliti la major freqüència possible de contacte entre Pares Missioners. Podria, per exemple, destinar-se algun missioner per que periòdicament visités els Pares més aïllats.¹³⁶

D'aquestes problemàtiques morals i de consciència, se'n derivà també molta casuística, principalment pel que fa a la qüestió de les penitències corporals, com ara l'abstinència de carn (si era lícit, o no, menjar ous de tortuga en dies d'abstinència),¹³⁷ o també els problemes plantejats a propò-

135. «A fin de que no me inste más que venga a confessarme acá, supuesto que en invierno, simplemente, he de ponerme cada vez en peligro de muerte por los quatro ríos sin puente que he de pasar, los que suelen crecer demasíadamente en un instante para otro»; BUB, Ms 1808, *Documentos pertenecientes a las Misiones de Guayana, y alto y bajo Orinoco*, f. 47: carta de Jaume de Puigcerdà a Joaquim de Martorell, s.d.

136. ABlu, *Ordenacions de la Santa Visita que passà a aquesta Missió de Bluefields, del 27 d'octubre al 1 de novembre de 1935, el M. R. P. Josep de Besalú, Ministre Provincial*, doc. 132-27.

137. Sembla que en els dies no penitencials, i durant les excursions apostòliques, els missioners caputxins en menjaven sense cap mena de dificultat, àdhuc fins a la sacietat: «Nos

sit de la tonsura clerical, o sobre l'obligació de practicar la deixuplina després de matines.

Un d'aquests problemes de consciència que afectaren la vida quotidiana dels missioners el reportà el P. Estanislau de les Corts, el qual, trobant-se al Caquetà el Dimecres de Cendra de l'any 1925, es preguntava durant una excursió apostòlica si: «¿En casos como el presente, es permitido, facultativo o prohibido, usar ceniza común que no sea de ramos bendecidos el año anterior, como dice la rúbrica; y si es mejor omitir dicha ceremonia o cumplirla?»¹³⁸

Una de les dificultats que més neguitejava els missioners, era no poder celebrar la Santa Missa segons les determinacions de les rúbriques ni poder mantenir, amb tot el rigor, el dejuni eucarístic prescrit, ja que no permetia de beure gens, àdhuc en clima tropical. Davant d'aquestes dificultats, el bisbe d'Alajuela permeté (secretament!) als missioners caputxins del Guanacaste poder prendre, en cas de necessitat, begudes no alcohòliques quan s'havia de celebrar la missa en hores tardanes.¹³⁹

La dispersió dels frares caputxins per terres d'Amèrica, provocada pels anys de l'exclaustració hispana, havia obligat a fer un llarg sojorn en terres de missió a religiosos que se sentien força incòmodes en un ambient d'escassa vida regular o conventual; una vida que, àdhuc, es veia estigmatitzada per moltes altres interferències que dificultaven el recolliment. Així, per exemple, la presència habitual dels indígenes, que pràcticament anaven nus, provocava un neguit quasi permanent en molts religiosos que no s'acabaven d'acostumar a aquest fet de la nuesa, pròpia del tròpic, com fou

entreteníamos a veces en buscar nidos de charapas [= tortugas] en las grandes playas. Encontramos muchos, algunos hasta de ciento cincuenta huevos; alcanzamos a llenar una tercera parte de la canoa; y por fin aburridos de tanto comer y ver huevos de tortuga, los votamos al río»; Gaspar de PINELL, *Un viaje por el Putumayo*, 150-151. El peix solia ser abundós en totes les missions d'Amèrica: «El principal alimento es el pescado que es excelente y abundante, pero de carne de res hay muy poca», escriví Melcior de Tivissa des de la capital del Chocó l'any 1895 a la cúria generalícia; carta de Melcior de Tivissa a Bernat d'Andermatt (Quibdó, 6 març 1895), publicada dins *Analecta OFM Cap* 11 (1895) 180-183.

138. Cf. Estanislau de LES CORTS, *En busca de tribus salvajes*, Sibundoy 1925, f. 95.

139. «En virtud de las facultades concedidas por la S.C. del Santo Oficio en Rescripto dado en Roma a 2 de abril de 1927, facultamos a los referidos párrocos, onerando su conciencia sobre la veracidad de las causas expuestas, para tomar algo *per modum potus, exclusis omnino alcoholicis et aliis quomodocumque inebriantibus*, los domingos y días de fiesta de precepto en que tengan que la celebrar la Santa Misa *hora tardiore*, guardando el secreto de la presente concesión»; facultats del bisbe A. C. Monestel concedides al P. Dionís de Llorenç i als missioners del Guanacaste (Alajuela, 6 març 1930); APCC, *Missions* VII, s.f.

el cas de fra Carles de Lleida, el qual, l'any 1892, suplicà al ministre general que el traguessin de la missió del Chocó i que el destinessin a Europa, car es trobava massa «agitado y afligido que no sé lo que me pasa; pues la gente, en especial los indios y negritos de todos estos ríos van desnudos, a no ser un pequeño pañuelo que les cubre poca parte de su cuerpo...».¹⁴⁰

A més d'aquestes dificultats de consciència cal tenir en compte altres reptes que afectaren la propagació del catolicisme en els territoris missionals *ad gentes*, com ara les malalties tropicals, que afligiren la vida dels missioners,¹⁴¹ especialment les febres.¹⁴² Tots aquests fets contribuïren a limitar notablement l'acció pastoral dels frares.

Entre els molts inconvenients per poder viure adientment les observances de la vida caputxina a les missions, esmentem, el fet d'haver de mantenir, en un clima tan ardent i xafogós, l'hàbit religiós¹⁴³ (amb la preocupació de tenir-ne sempre un d'eixut a disposició per tal de poder dormir amb l'hàbit posat);¹⁴⁴ o el fet d'haver de retardar la tonsura durant les excursions apostòliques per mor dels mosquits¹⁴⁵ (molt abundosos i mortificants, com

140. Carta de Carles de Lleida a Bernat d'Andermatt (Quibdó, 17 desembre 1892); AGRoma, H.9 *Aequator-Columbia*, Sect. IV, *Litterae Privatorum*, s.f.

141. A finals de l'any 1900 fra Conrad de Solsona escriví que: «El P. Basilio y yo estamos combatiendo con las fiebres que no nos dejan ni un solo día. Además el P. Benito [de Guatemala] está con unas llagas en los pies que <en> algunos días no lo dejan celebrar missa ni moverse de la casa.» Carta de Conrad de Solsona al custodi de la missió, Alfons M. d'Àger (Mocoa, 21 desembre 1900); APCC, *Missions*, lligall B-4-19, s.f.

142. Testimoniança aportada per Àngel d'Avinyonet sobre Melcior de Tivissa (quan compartiren una passa simultània de febres tropicals), publicada en *Analecta OFM Cap 1* (1885) 375.376: «Me resolví en dar con el pellejo al traste para ir a acompañar al P. Melchor. Tanto a él como a mi nos atacaron las calenturas, y en las visitas que nos hacían sucedía lo que de la balanza: cuando él se levantaba, yo caía; y cuando yo caía él se levantaba, y así íbamos pasando la vida *contentets y alegrets*, como dicen los catalanes, desafiando al mal huésped que nos visitaba con frecuencia.»

143. «Lamentamos tener que responder negativamente a la petición de V. R. del 18 de noviembre, relativa a nuestro santo hábito. El despojarse del hábito en los viajes y en los trabajos materiales iría contra nuestra tradición y privaría al misionero Capuchino de su distintivo más característico. Pero lo principal es que se trata de una prescripción de la Regla, de la cual no pueden dispensar, de una manera general, ni los mismos Superiores Mayores. Si hay que hacer una excepción en algún caso particular, lo dejamos al criterio y conciencia de V. R.»; ASRLet, Carta de Benigne de Sant'Ilario Milanese a Albert de Cartagena (Roma, 1 desembre 1955) s.f.

144. Cf. Fidel DE MONTCLAR, «Apunts de la cartera d'un missioner», *CatFr* 1 (1923) 134: «D'anar per la selva està ben malparat el meu hàbit, que duc aixecat fins a la cintura, per tal de que no m'enredri per caminar [...] En una gran borsa de cautxú l'indi company em duu un hàbit i roba seca que em poso per dormir.»

145. Cf. Estanislau de LES CORTS, *En busca de tribus salvajes*, Sibundoy 1925, f. 94: «La tonsura nos cubre las orejas. Por consideración al mosco dejamos que el cabello se críe. Hemos

hem esmentat, a l'Amazònia,¹⁴⁶ i a bona part d'Amèrica).¹⁴⁷ El problema més greu per als missioners caputxins, amb vocació a una vida de fraternitat, era, sobretot, la gran solitud de la vida missionera que, a voltes, comportava una certa degradació.¹⁴⁸ Molts missioners sofrien, com ja hem esmenat, perquè no podien refer-se espiritualment a través de la recepció regular del sagrament de la reconciliació, car, moltes vegades, havien de passar mesos i mesos sense poder rebre aquest consol espiritual:

Hay varios Padres que viven completamente solos, con todos los peligros que acarrea la soledad en estas regiones. Yo he deseado no sólo visitarles a menudo, sino poderles acompañar temporadas, siquiera para que puedan confesarse. Téngase presente que a varios de ellos les toca pasarse cuatro o cinco meses sin poderse confesar. Yo que he vivido también solo, me doy cuenta del gran bien espiritual que estas visitas les proporcionarán.¹⁴⁹

Per tal de fomentar la fraternitat i la vida de pregària i, també, ajudar a superar alguns dels problemes de consciència en la vida missionera, ran de la renovació de la vida religiosa i missionera suscitada pel Concili Vaticà II, els caputxins de la prefectura apostòlica de Letícia solien efectuar cada any un recés-convivència,¹⁵⁰ car els missioners de l'Amazò-

convenido cortarlo si llega la noticia de alguna tribu, para que nos reconozcan con la tonsura y se grave en ellos la impresión de cómo son los misioneros capuchinos.»

146. Cf. Ricard d'OLOT, «Un excursió pel Putumayo», *CatFr* 1 (1923) 159-161: «En el Caquetà la plaga és abundant; sembla un criader de mosquits. A milers eren els que ens visitaven i em recordo que tan els remers com jo teníem la cara i les mans ben negres, coberts d'aquests animalons [...] Ni la roba que hom porta al damunt respecten; et mortifiquen rabiosament per tot arreu.»
147. «Lo que nos molestaba mucho era el *zanjudo*, mosquito de trompa larga que se clava sin piedad en el cuerpo de su víctima, pero esto casi solo es de noche que salen de debajo las hojas de los árboles [...] pero la verdadera plaga que todo lo invade es una clase de mosquitos llamado *gegén* casi invisible como diminutos granos de arena y después de la puesta de sol sale este inmenso ejército.» Carta de Melcior de Tivissa a Calassanç de Llavanes (Ibarra, 27 agost 1884), publicada en *MenSer* II (1884) 88-93.
148. Cf. Isidor BERNAUS, *Labor misional capuchina en el sureste colombiano*, Santa Rosa del Cauca 2000, 104-105: «La persona puede embrutecerse por causa del aislamiento y por el descuido [...] Para combatir la influencia de la soledad y del aislamiento siempre me dió buen resultado el trabajo intenso y la lectura reflexionada, o sea la lectura saboreando los conceptos expresados.»
149. ASRLet, còpia de la carta del superior regular al ministre general (Letícia, 11 octubre 1961) s.f.
150. ASRLet, *Informe del superior regular al ministre general* (Letícia, 20 juliol 1970): «Cada año se efectúan unas convivencias de renovación espiritual y para el fomento de la fraternidad sumamente urgente cuando el misionero vive aquí aislado.»

nia, a semblança dels antics missioners caputxins de Trinitat i Guaiana, tenien moltes dificultats per adur una vida litúrgica a les hores convenients¹⁵¹ i, sobretot, moltes problemes per a poder viure convenientment les observances pròpies de la vida caputxina, tot i l'experiència de bells moments d'intensitat contemplativa regalats per l'exhuberant geografia amazònica, tal com ho descriví amb força poètica i existencial el P. Isidor Bernaus de Montclar en les pàgines de les seves memòries de vida missionera:

En la selva se siente muy cercana la presencia de Dios, pues Él prefiere siempre la soledad y el silencio. Las fuerzas cósmicas se manifiestan con una majestad imponente: una tempestad en medio del monte, sacudido por la presión del huracán; una tempestad en medio de la corriente de un río ancho y profundo; el estallido de los rayos que iluminan de modo fantástico la selva; entonces nos sentimos totalmente en manos de Dios; ninguna previsión humana sirve en aquellos momentos angustiosos. Así cuando surco los ríos en una débil canoa, fiado en la pericia de mis bogas, siento la facilidad de invocar al Señor y a María Madre de Jesús. Cuando celebro la Santa Misa en medio del monte, en un rancho de hojas de palma, rodeado de mis compañeros de viaje, en el altar portátil colocado sobre la repisa de chanclas, siento más que nunca la presencia del Señor Creador del Universo.¹⁵²

En efecte, les greus dificultats per a viure totes les exigències de la vida caputxina tradicional (indumentària religiosa i costums conventuals, especialment l'absència de vida de pregària comunitària),¹⁵³ juntament amb els problemes espirituals o de vida interior (sobretot les crisis de solitud, que a

151. Prou que se'n dolia el prefecte apostòlic del Caquetà: «Llevo una vida de perros, tan agitada que ni para encomendarme a Dios tengo tiempo, no sé lo que será de mí; y lo peor del caso es que cada día van en aumento mis trabajos y que por parte alguna vislumbro descanso ni quietud. Tengo ya la cabeza llena de canas.» Carta de Fidel de Montclar a Agustí d'Artesa de Segre (Bogotá, 18 setembre 1911); APCC, *Missions*, lligall B-4-19, s.f.

152. Cf. Isidor BERNAUS, *Labor misional capuchina en el sureste colombiano*, Santa Rosa del Cauca 2000, 104-105.

153. Aquestes dificultats foren experimentades intensament pels primers caputxins que s'establiren a Mèxic: «Un altre dels defectes que vaig trobar a Mèxic, és la falta d'observància i de regularitat [...] Això afegit a l'obligació de vestir-nos de seglar per sortir de casa es comprèn que exerceixi una influència enervadora en l'esperit dels religiosos que, a poc a poc, vagin oblidant i abandonant les santes habituds i saludables observàncies de la nostra vida caputxina substituïdes, insensiblement, per les costums asseglarades que's respiren per tot arreu en l'ambient d'aquestes Ciutats»; APCC, *Informe de la Missió de Mèxic que presenta als Superiors Provincials el P. Maties de S. Llorenç, visitador extraordinari de la mateixa*, Mèxic 1926, f. 12.

vegades acabaven amb defeccions¹⁵⁴ o alcoholisme),¹⁵⁵ foren els reptes que més afectaren la vida dels missioners. Ho reconegué, i se'n planyia, el primer vicari apostòlic de Guam, monsenyor Vilà i Mateu, en una carta de comunicació espiritual adreçada al seu connoveci, el cardenal Vives i Tutó, a qui manifestà: «Vaix a escriure-li en catalá, perquè com és lluny podria perdre's la carta [...] Li diré que aqueix país és un verdader lloch solitari, no solament per ser una Illa en mitx del Ocean, sinó també perquè aquí la gent no sol fer-nos visitas de compliment sinó molt rarament».¹⁵⁶ En canvi, en les capitals i poblacions d'Amèrica Central la vida de pregària, recolliment i descans dels religiosos caputxins es trobava excessivament alterada per un ambient de sorolls; prou que se'n dolia el P. Remigi de Papiol des de la ciutat panamenya de Colón, lamentant que: «En aquesta casa no hi ha un moment de quietut, no pels de casa, sinó pels veïns. De dia no se sent altra cosa que'ls crits de les criatures dels negres, y de nit tocs de guitarra y cants romàntics fins a les tres o a les quatre de la matinada, de manera que alguna nit no he pogut cloure els ulls.»¹⁵⁷

En un ambient tant allunyat de la vida conventual dels convents europeus, alguns frares, saltant-se les prescripcions d'estricta pobresa de la Regla franciscana, foren força innovadors en llurs projectes i, per tal d'ajudar a consolidar els establiments missionals i garantir-ne el sosteniment explotaren comercialment *trapiches* o molins espremedors,¹⁵⁸ que a la missió del Caquetà funcionaven amb vapor.¹⁵⁹ Aquestes instal·lacions, juntament amb

154. ASRCart, *Historia del Convento de San Francisco de Cartago*, f. 118: «Más lastimoso es el caso del P. Raimundo [Lulio] de Manacor [...] cada día se veía iba creciendo más su modo mundano de proceder, su vanidad bien exteriorizada [...] dejó el santo hábito, vivió en público concubinato en la propia ciudad de Liberia, donde algunos años hacía estaba de Párroco.»

155. ASRCart, *ibíd.*, f. 120: «Tampoco fué del todo edificante la conducta del P. Hilario de San Mateo. Siendo párroco de Liberia tenía la mala costumbre de darse en exceso al licor; defecto que conocían sus feligreses, siendo por esto motivo de desedificación. Al fin resolvieron los Superiores removerlo de la Parroquia.»

156. Carta del bisbe Vilà Mateu al cardenal Vives i Tutó (Agaña, 26 juny 1912); APCC, *Missions*, lligall A-10-12, s.f.

157. Carta de Remigi de Papiol a Dionís de Llorenç (Colón, 21 juny 1921); APCC, *Missions* VII, s.f.

158. A la missió del Putumayo hi havia un d'aquests molins: «En Puerto Asís la Misión tiene una colonia agrícola [...] la caña de azúcar, que se beneficia con trapiche movido por vapor»; *El Nuevo Tiempo* (Bogotá, 18 maig 1922) 1-2, citat per *CatFr* 1 (1923) 84-85. Vegeu, també, *ApFran* XXI (1929) 343: «Misiones Capuchinas del Caquetá (Colombia). Un molino de caña (trapiche).»

159. APCC, *Informes sobre las Misiones del Putumayo*, Bogotá 1916, f. 42: «En Puerto Asís una fábrica de azúcar, con un gran trapiche, movido a vapor»; vegeu, també, *Analecta OFM-Cap* 41 (1925) 302: «Pusieron trapiches para moler caña dulce.»

els ramats de bestiar, contribuïren al sosteniment econòmic dels establiments missionals. D'aquesta realitat comercial i econòmica en la vida dels caputxins catalans l'any 1918 se'n dolgué, des d'una visió eminentment franciscana i caputxina, el P. Melcior de Barcelona:

En la pasada visita [canónica] res li digué del trapitje perque no me figurava que allò se hagués fet sense la deguda autorisació; però com tinc entès no hi ha els permisos necessaris, me sembla que no sols és contra el vot de pobresa, pel que se'ns prohibeix el comprar y vendre, sinó també contra lo que prohibeix el Concili Plenari Americà, en el que no se permet als sacerdots la negociació qüestiosa.¹⁶⁰

MOTS CONCLUSIUS

Al llarg d'aquest estudi hem presentat la complexitat d'inculturar adientment la fe cristiana en les tradicions indígenes, així com també hem assenyalat les principals dificultats i reptes que hagueren d'afrontar els missioners caputxins catalans destinats als territoris *ad gentes*, on no sempre fou fàcil de practicar la *forma vitae* pròpia dels framenors caputxins, articulada per un seguit d'observances i tradicions pensades més per a ser viscudes a redós dels convents, que no pas en les selves tropicals, on la vida i acció pastoral dels missioners caputxins havia de desenvolupar-se en uns paràmetres culturals i antropològics totalment diferents als que configuraven la vida caputxina en els convents europeus.

160. Carta de Melcior de Barcelona a Dionís de Llorenç del Penedès (Comayagua, 3 gener 1918); APCC, *Missions* VII, s.f.